

DE KINDERMOORD IN DE *MEDEA* VAN EURIPIDES EN SENECA

Afbeelding 1: Medea, op een slangenwagen, laat Jason en haar kinderen, die ze zojuist vermoord heeft, achter.

Myrthe Spitzen

Bachelorscriptie ♦ Griekse en Latijnse Taal en Cultuur ♦ s4418336

Begeleider: prof. dr. M.G.M. van der Poel ♦ 01-06-2018

Inhoudsopgave

Voorpagina	1
Inhoudsopgave	3
Inleiding	5
Status Quaestionis	8
Plotontwikkeling Medea	12
Euripides	12
Seneca	35
Vergelijking	56
Dilemmarede	59
Euripides	59
Seneca	67
Vergelijking	75
Kindermoord	78
Euripides	78
Seneca	82
Vergelijking	89
Conclusie	92
Bibliografie	95

Inleiding

Bij het bestuderen van antieke tragedies komt men er al snel achter dat de tragedies van Seneca erg verschillen van de Griekse tragedies. We hebben geen vergelijkingsmateriaal met andere Romeinse tragedies, omdat er geen andere overgeleverd zijn. Een van de tien op naam van Seneca overgeleverde tragedies is de *Medea*. De mythe over Medea die haar eigen kinderen vermoordt, is een van de bekendste verhalen van de Griekse mythologie, hoewel Medea in de vroegste versies haar eigen kinderen niet vermoordde.¹ Deze mythe is dan ook op verschillende manieren verhaald en er zijn talloze variaties opgeschreven. Een van de belangrijkste antieke bronnen is de *Medea* van Euripides. Het is interessant om te kijken wat Seneca met de mythe gedaan heeft ten opzichte van Euripides. We kunnen hierdoor meer inzicht krijgen in hoe verschillende auteurs een mythe kunnen bewerken en hoe zij het aanpassen aan hun eigen schrijvershand. Daarnaast krijgen we ook inzicht in dramaturgie: hoe is een tragedie opgebouwd? Hoe voelen de personages zich? Wat kan het effect zijn geweest op de toeschouwer?

Daarom zal er in deze scriptie een comparatieve analyse opgezet worden tussen de *Medea* van Euripides en de *Medea* van Seneca. Er zal hierbij niet naar alle aspecten van deze tragedie gekeken worden, want dat past niet binnen de ruimte van deze scriptie. Het hoogtepunt van deze mythe is de kindermoord die Medea pleegt. Deze kindermoord komt pas voor sinds Euripides, maar is sindsdien een blijvend element gebleven. Seneca maakt de kindermoord iets gruwelijker dan zijn voorgangers. De manier waarop kindermoord in de mythe over Medea gepresenteerd wordt, laat een focus zien die bij beide auteurs anders is. Op welke manier moeten we de kindermoord in Euripides een plaats geven en op welke manier in Seneca? Het is belangrijk om hier onderzoek naar te doen. Dit onderzoek tracht de volgende onderzoeksvraag te beantwoorden:

¹ Hine, H. (2007), p. 11.

Op welke manier verschilt de opbouw rondom de kindermoord in de *Medea* van Seneca ten opzichte van de gelijknamige Griekse tragedie van Euripides?

Bij het beantwoorden van deze hoofdvraag is het de bedoeling dat ik ook gedeeltelijk kijk naar de dramaturgische aspecten van de tragedies, en dan met name regieaanwijzingen. Dramaturgie is de kunst van het maken van drama, maar het omvat heel veel onderdelen. Het omvat de plotontwikkeling. Hoe is de plot opgebouwd? Waarom is de plot zo opgebouwd? Het omvat de emoties en beweegredenen van karakters. Hoe gedraagt een karakter zich bij het opvoeren van de tragedie? Hoe laat hij dat zien aan de toeschouwer? Het omvat de interactie met de toeschouwer. Hoe moet de tragedie overkomen bij het publiek? Hoe wordt dat bereikt?

In deze bachelorscriptie zal ik aandacht voor deze aspecten hebben, maar niet sluitend. De kindermoord is mijn focus en die probeer ik op verschillende manieren te laten zien. Als ik spreek over een dramaturg in het verloop van mijn onderzoek, dan bedoel ik de maker van de tragedie, ofwel Seneca ofwel Euripides, die soms dramatische middelen anders gebruiken. Als een dramaturg zijn toneelstuk anders in elkaar zet dan een voorganger, dan kan de boodschap die hij overbrengt anders zijn. Bij dit onderzoek komen we in een discussie terecht of de tragedies van Seneca al dan niet zijn opgevoerd. Zelf ben ik van mening dat de tragedies van Seneca opgevoerd zouden kunnen zijn geweest. We weten uiteraard niet zeker of ze in de oudheid zijn opgevoerd, maar door de verschillende dramaturgische aspecten van Seneca's *Medea* te bekijken, zouden we kunnen concluderen dat die mogelijk opgevoerd is geweest.

De hoofdvraag wil ik beantwoorden door verschillende aspecten van beide tragedies aan bod te laten komen, waarbij de focus zowel op de tragedie van Euripides als Seneca zal liggen. In Seneca zijn de dramaturgische aspecten, met name met betrekking tot de kindermoord, anders, omdat de kindermoord vanaf het begin bij Seneca aanwezig is. Bij Euripides is dat niet zo. De tragedies zullen drieledig bekeken worden om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden. Ik zal kijken naar de handelingen

die voorafgaan aan de kindermoord, de dilemmarede en de kindermoord. In beide tragedies verloopt de plot anders, waardoor er een andere (dramaturgische) nadruk komt te liggen op de kindermoord. Hierdoor krijgt de plot een ander effect. In dit hoofdstuk zal eerst de plotontwikkeling in Euripides' tragedie besproken worden, vervolgens die van Seneca en van beide tragedies zullen ook de *dramatis personae* aan bod komen. Deze *dramatis personae* verschillen in beide tragedies en zorgen dus direct voor een andere tragedie. Om goed te kunnen kijken waar beide tragedies om draaien, zal ik een korte vergelijking uiteenzetten.

Het tweede hoofdstuk zal ingaan op welke manier de dilemmarede, die Medea geeft voor ze haar kinderen vermoordt, wordt ingezet. Dit zal in het eerste hoofdstuk niet besproken worden. De dilemmarede verdient speciale aandacht, omdat Medea hierin laat zien hoezeer ze twijfelt over het vermoorden van de kinderen en motieven geeft waarom dit wel te doen. In beide tragedies speelt de dilemmarede zich bijna direct af voor de kindermoord. Ook hier zal ik eerst ingaan op Euripides, vervolgens op Seneca en de gevonden gegevens vergelijken.

In het derde hoofdstuk zal ik ingaan op de daadwerkelijke voltrekking van de kindermoord. Hoe gebeurt dit, waar gebeurt dit, wat zijn de gevolgen voor andere toneelspelers en wat kan het beoogde effect op het publiek zijn? Wederom zal ik een vergelijking maken tussen Euripides en Seneca.

Hierna zal ik alle gegevens bundelen in een conclusie om de hoofdvraag te beantwoorden. Via een comparatieve analyse zal de kindermoord dus drieledig bekeken worden in beide tragedies om te kijken hoe beide auteurs de kindermoord op een verschillende manier uitwerken.

Wat de tekstedities betreft: ik zal de volgende gebruiken:

- Euripides, *Medea*

Page, D.L. (2001). *Euripides Medea*. Oxford.

- Seneca, *Medea*

Boyle, A. (2014). *Seneca Medea*. Oxford.

Beide tekstedities zijn ook opgenomen in mijn bibliografie.

Status Quaestionis

Er zijn slechts twee antieke tragedies geheel overgeleverd die als onderwerp de mythe van Medea hebben, namelijk die van Euripides en die van Seneca.² Er is vaak gekeken naar de wijze waarop Seneca in zijn tragedie innovaties heeft toegepast op de gelijknamige tragedie van Euripides.³

De *Medea* van Seneca vertoont veel overeenkomsten met de Griekse mythe zoals we deze kunnen lezen in Euripides.⁴ Dit komt onder andere doordat beide tragedies de mythe van Medea als onderwerp hebben. In beide tragedies speelt *Ira* (woede) een belangrijke rol, die ontstaat rondom het thema huwelijk. Deze woede is onder andere tot stand gekomen nadat Jason voor een nieuwe bruid gekozen heeft en komt bij beide auteurs sterk naar voren.⁵ Het resultaat van deze woede is Medea's wraakplan. In Euripides is de wraak van Medea, die het verbranden van het koninklijk paleis en het vermoorden van haar eigen kinderen behelst, bedoeld om Creon en Jason te krenken. Het is goed mogelijk dat Euripides het element van deze kindermoord heeft toegevoegd aan de mythe.⁶

In Seneca staat elke wraakactie symbool voor een eerder gepleegde misdaad van Medea. Hierdoor kan Medea haar eigen identiteit reconstrueren, zoals Guastella dat duidelijk uiteenzet.⁷ Hopman toont voor Euripides' *Medea* aan dat Medea misdaden pleegt voor eerder begane misdaden. Hopman zegt dat de wraakacties van

² We weten dat er ook een *Medea* van Ovidius is geweest. Helaas zijn er maar twee versregels over (Nikolaidis, A. (1985), p. 383). Ik zal deze tragedie buiten beschouwing laten. Verder weten we ook dat een deel van Euripides' tragedie beïnvloed kan zijn door die van Neophron. Er bestaat hier wel enige discussie over (Most, G., Griffith, M. & Taplin, O. (2015), p. 1).

³ Abrahamsen, L. (1999), p. 107.

⁴ Er bestaan verschillende versies van de mythe van de *Medea* in meerdere Griekse en Romeinse bronnen. Een goed overzicht over deze bronnen voor Seneca kan men vinden in Boyle, A. (2014), p. lxi-lxxviii.

⁵ Seneca plaatst het probleem van het beëindigen van een huwelijk in een Romeinse context. Toch moeten we de Griekse context, waarop de tragedie gedeeltelijk gebaseerd is, niet verwaarlozen. (Guastella, G. (2001), p. 198).

⁶ Most, G., Griffith, M. & Taplin, O. (2015), p. 2.

⁷ Zie het artikel van Guastella, G. (2001) voor een verdere uitleg over de reconstructie van Medea's identiteit.

Medea ook een symbolische functie hebben: ze zouden in verband staan met de reis van de Argo. Dit kun je volgens Hopman bijvoorbeeld zien aan de nieuwe relatie van Jason met Creons dochter. Hierdoor laat Medea zichzelf opnieuw meesleuren door de zee, die haar naar Griekenland heeft gebracht en beleeft ze een aantal onderdelen van deze reis opnieuw. Dit komt naar voren door verschillende beelden en metaforen in de tekst die betrekking hebben op de zee. Daarnaast geeft Hopman aan dat ze het niet eens is met haar voorgangers, die de beelden van de zee als nutteloos aanschouwen of zien als beelden voor de achtergrond van het verhaal. Hopman vindt dat Medea's wraak gezien moet worden als een gereviseerde versie van het Argoverhaal en gaat hierin dus verder dan haar voorgangers.⁸ Of we nu wel of niet de *Medea* als een gereviseerde versie van het Argoverhaal willen zien, verwijzen de beelden van de zee, die tevens ook in Seneca genoemd worden, naar de voorgeschiedenis van de tragedie de *Medea*.⁹ Ze zijn dus niet nutteloos.

Beide tragedies eindigen met een *deus ex machina*. Medea rijdt weg in haar gevleugelde wagen en laat Jason woest achter. De manier waarop ze Jason achterlaat verschilt in beide tragedies en heeft te maken met de kindermoord, die ze voor het vertrekken gepleegd heeft en in beide tragedies anders opgevoerd wordt.

Over deze kindermoord zelf is weinig geschreven. Wel worden er een aantal verschillen tussen Seneca en Euripides genoemd door Hine in zijn commentaar op de *Medea* van Seneca. Er wordt een korte alinea besteed aan enkele unieke kenmerken van het stuk van *Medea*. Seneca's *Medea* is niet alleen uit op wraak, maar ook op het plegen van een misdaad, waar ze vervolgens erg tevreden mee is.¹⁰ Daarnaast spelen de Furiën en Absyrtus een belangrijke rol in Medea's beslissing om haar kinderen te vermoorden.¹¹ De Furiën en Absyrtus spelen geen directe rol in Euripides' *Medea*, maar zouden kunnen meespelen in het achterhoofd van Medea.

⁸ Hopman, M. (2008), p. 161-168.

⁹ Zo noemt Medea in Seneca in haar openingsscène Tiphys, schepen, zeeën en de oceaan (v. 2-4).

¹⁰ Hine, H. (2008), p. 201.

¹¹ Tevens noemt Hine een aantal verschillen met Neophron en Ovidius, maar die laten we in dit onderzoek buiten beschouwing (Hine, H. (2007), p. 200-208).

Cleasby noemt ook enkele verschillen in zijn artikel over de *Medea* van Seneca. Deze verschillen gaan voornamelijk in op de monoloog van Medea, waarin ze twijfelt of ze haar kinderen moet vermoorden. In het bedrijf hiervoor is er een bodespeech: een aaneenschakeling van korte vragen en antwoorden in antilabe (v. 879-890), waar er bij Euripides meer dan 100 versregels voor nodig zijn (v. 1121-1230).¹² Na deze speech komt Medea in Seneca met haar voedster en kinderen naar buiten en volgt er een monoloog van Medea. In Euripides komt deze monoloog, vol met twijfels, iets eerder voor in de tragedie (1040-1080). Na het bodeverhaal in Euripides gaat Medea naar binnen, omdat de kindermoord niet op het toneel gezien mocht worden. Bij Seneca gebeurt de moord van één kind wel op het toneel. De kindermoord verschilt en het is goed om te kijken wat voor effect dit heeft op het publiek en de medespelers van Medea. Boyle gaat ook in op Medea's dilemmarede bij beide auteurs en noemt hier verschillen met betrekking tot de kinderen. Er wordt hier uitgebreid ingegaan op het verschil in motief in de *Medea* van Seneca en van Euripides. Verder noemt Boyle veel Romeinse begrippen die Medea in Seneca in haar speech zegt, en noemt hij één begrip θυμός (geest) die de Griekse Medea in haar speech noemt. Hij geeft geen verschil van deze begrippen in context aan.¹³

Cleasby noemt in zijn artikel twee verschillen wat betreft de kindermoord in beide tragedies.¹⁴ Zo geeft hij aan dat Seneca de eerste was die het vermoorden van de kinderen op toneel liet gebeuren. Daarnaast gaat hij in op de effectiviteit van Seneca's kortere verhalings, die tegenover de meer psychologische versie van Euripides geplaatst wordt. De laatste scène van de tragedie is volgens hem gebaseerd op een groot deel van Euripides, hoewel er ook een aantal verschillen aan te wijzen zijn. Wanneer Jason in Euripides aankomt bij het huis van Medea, zijn beide kinderen al

¹² Cleasby, H. (1907), p. 62. Overigens noemt Boyle in zijn commentaar dat de speech van de bode begint bij 1136. De bode komt echter al in beeld vanaf v. 1121 waar hij zegt dat er iets verschrikkelijks gebeurd is. (Boyle, A. (2014), p. 345). Ik ben dan ook van mening om het bodeverhaal bij 1121 te laten beginnen.

¹³ Boyle, A. (2014), p. 350-351.

¹⁴ Cleasby, H. (1907), p. 64.

dood, maar in Seneca vermoordt Medea haar zoon, die nog in leven is, voor de ogen van Jason.¹⁵ Boyle noemt dit niet, maar zegt wel dat in Euripides Medea haar kinderen omarmt, waarna de kinderen het huis ingaan. Bij Seneca daarentegen vindt wel een omhelzing plaats, maar de kinderen worden niet in het huis vermoord.¹⁶

Daarnaast noemt Kohn een aantal belangrijke aspecten van de kindermoord in Seneca's *Medea*, omdat hij deze tragedie en andere tragedies van Seneca dramaturgisch analyseert. Hij bekijkt de *Medea* in zijn geheel en bespreekt daarom ook de climax, de kindermoord. Verder geeft hij aan dat er duidelijke parallellen zijn met Euripides' *Medea*, maar dat er ook verschillen zijn tussen beide tragedies. Hij geeft geen verschillen wat de kindermoord betreft, maar zet wel duidelijk uiteen hoe de kindermoord verloopt.¹⁷ Hier kan ik nog wat aan toevoegen door een dramaturgische analyse te maken van de kindermoord in Euripides en die te vergelijken met Seneca.

Er is dus ruimte om de verschillen met betrekking tot de kindermoord verder uit te diepen en uiteen te zetten door middel van een comparatieve analyse, waarbij dramaturgische aspecten in het achterhoofd worden gehouden. Om mijn hoofdvraag te beantwoorden, op welke manier de opbouw rondom de kindermoord in de *Medea* van Seneca verschilt ten opzichte van de gelijknamige Griekse tragedie van Euripides, zal er gekeken worden naar de volgende aspecten van de tragedie: welke handelingen voorafgaan aan de kindermoord, op welke manier de speech (dilemmarede) die Medea geeft voor ze haar kinderen vermoordt tot uiting komt en hoe de moord weergegeven wordt (op het toneel of achter het toneel). Hierbij zal ik kort ingaan op de discussie over of Seneca's tragedies wel of niet opgevoerd zijn, die ook door Boyle uiteengezet is.¹⁸

¹⁵ Cleasby gaat er ook vanuit dat Seneca dit overgenomen heeft van Ovidius (Cleasby, H. (1907), p. 63-65).

¹⁶ Boyle, A. (2014), p. ci.

¹⁷ Kohn, T. (2013), p. 81-92.

¹⁸ Boyle, A. (2014), p. xli-xliii. Zelf ga ik hier kort op in, omdat het niet binnen het bestek van deze scriptie past hier uitgebreid op in te gaan.

Plotontwikkeling *Medea*

In dit hoofdstuk bespreek ik het verloop van de plot, hoe Euripides naar de kindermoord in zijn tragedie toewerkt. Enkele regieaanwijzingen, emoties van personages, handelingen van personages zal ik ook aanstippen, omdat dit ook gevolg heeft voor het verloop van de tragedie zelf.

Euripides

Alvorens we overgaan op de tragedie zelf, is het handig om de *dramatis personae* te bespreken om te weten met welke karakters we te maken hebben. Euripides' tragedie bestaat uit de volgende personages: de voedster, Creon, de kinderen van Medea, de pedagoog, Jason, het koor, Aegeus, Medea en de bode. Het koor bestaat uit vrouwen en voelt sympathie voor Medea. De volgende tabel heb ik gemaakt voor het overzicht om te kijken wie welk bedrijf speelt.

Acteur	Proloog	Bedrijf 1	Bedrijf 2	Bedrijf 3	Bedrijf 4	Bedrijf 5	Epiloog
Acteur A	Voedster	Medea	Jason	Aegeus	Jason	Pedagoog	Jason
Acteur B	Pedagoog	Creon	Medea	Medea	Medea	Medea	Medea
Acteur C	Medea	-	-	-	-	Bode	-

In Euripides, bij wie de gehele tragedie plaats vindt voor Medea's huis, opent de voedster van Medea, na het betreden van het podium, de tragedie met een monoloog waarin ze wensen uitspreekt als 'had de Argo maar nooit het Colchische rijk bereikt', Jason's verraad (het trouwen met Creon's dochter) benoemt en haar angst dat Medea een misdaad zal plegen deelt met het publiek. Ze kent Medea, zoals ze zelf aangeeft, dus ze weet dat die misdaad er komt. Het publiek weet ook dat er een misdaad komt, want het publiek is zeer waarschijnlijk bekend met de mythe van Medea. Deze misdaad bestaat uit het laten vermoorden van de koning en zijn dochter door haar

kinderen en het eigenhandig vermoorden van haar kinderen. In deze opening van de voedster vinden we een proleptische aanwijzing voor de *filicide*.

Voedster

36 στυγεί δὲ παῖδας οὐδ' ὀρώσ' εὐφραίνεται.

En ze verafschuwt haar kinderen en niet verheugt ze zich, terwijl ze hen ziet.

De voedster vertelt het publiek wat de situatie is en dat Medea niet meer vreugde kan putten uit haar kinderen, omdat ze aan wraak denkt. Vervolgens kondigt ze de komst van Medea's zonen aan (regieaanwijzing), die begeleid worden door de pedagoog.

Voedster

46 ἄλλ' οἶδε παῖδες ἐκ τρόχων πεπαυμένοι
στείχουσι, μητρὸς οὐδὲν ἐννοούμενοι
κακῶν· νέα γὰρ φροντὶς οὐκ ἀλγεῖν φιλεῖ.

Maar deze kinderen, die gestopt zijn met spelen,
naderen, die niets van de rampen van hun moeder
bemerken: want niet pleegt een jonge gedachte pijn te lijden.

Dat de pedagoog met ze meeloopt is logisch, omdat hij op hen past, en hij begint daarna te spreken tegen de voedster. De pedagoog vertelt de voedster en het publiek dat Medea nog meer leed staat te wachten (62). Ze zal samen met haar kinderen door Creon verbannen worden (70-72). Na een gesprek met de pedagoog over dit leed, gebiedt de voedster hen, de pedagoog en de kinderen, naar binnen te gaan en hun moeder te ontwijken. De pedagoog verlaat dan ook samen met de kinderen het podium (95). Daarna is Medea vanuit haar huis te horen, terwijl de voedster nog alleen op het podium staat en reageert op haar jammerklachten.

Medea

- 96 ἰώ,
δύστανος ἐγὼ μελέα τε πόνων,
ἰώ μοί μοι, πῶς ἄν ὀλοίμαν;
96 Ach,
ongelukkige ik en rampzalig in pijnen,
wee mij mij, hoe kan ik sterven?

Na Medea's klaagzang roept de voedster vervolgens de kinderen na om hun moeder te ontwijken (100-104), omdat zij bedroefd is en nog daden zal begaan, al weet de voedster nog niet welke (108-110). Dan roept de stem van Medea weer, die haar kinderen vervloekt.

Medea

- 111 αἰᾶι,
ἔπαθον τλάμων ἔπαθον μεγάλων
ἄξι' ὀδυρμῶν. ὦ κατάρατοι
παῖδες ὀλοισθε στυγεράς ματρὸς
σὺν πατρί, καὶ πᾶς δόμος ἔρροι.
111 O, o,
ik, de ellendige, heb dingen, die waardig zijn
aan geklaag, geleden, geleden. O vervloekte kinderen
van een afschuwelijke moeder, mogen jullie te gronde gaan
samen met jullie vader, en moge zijn gehele huis verdwijnen.

Het is duidelijk dat Medea haar kinderen verafschuwt. Psychologisch gezien is dat goed te verklaren doordat haar kinderen haar doen denken aan Jason, op wie Medea duidelijk boos is. De voedster spreekt dan Medea aan en vraagt waarom haar nageslacht moet delen in de schuld van hun vader (116-117). De voedster geeft dus

duidelijk aan dat ze het eens is met Medea, op het gebied van Jason, maar ze heeft ook nog een hart voor de kinderen. Daarnaast spoort ze aan om niet buitensporige dingen te gaan doen (127-128). Hierna komt het koor op, dat een gesprek aanknoopt met de voedster en begint met de *parodos* (131). De voedster blijft dus staan. Het koor zegt dat het Medea heeft horen jammeren en zegt daarbij dat het sympathiseert met Medea (137). De voedster antwoordt dat Medea niet meer bewogen kan worden met woorden (143). Vervolgens hoort het publiek Medea weer weeklagen, die zich nog steeds in huis bevindt.

Medea

αἰᾶ,

διὰ μου κεφαλᾶς φλόξ οὐρανία

145 βαίη· τί δέ μοι ζῆν ἔτι κέρδος;

φεῦ φεῦ· θανάτῳ καταλυσάιμαν

βιοτὰν στυγεράν προλιπούσα.

O, o,

moge door mijn hoofd een hemelse vlam

145 gaan: wat voor nut is er nog voor mij te leven?

Wee, wee: moge ik rust vinden in de dood,

nadat ik het ellendige leven achtergelaten heb.

Medea spreekt weer duidelijk een doodswens uit, waarna het koor zijn volgende strofe begint (148) en Medea probeert over te halen om niet het einde van het leven te verlangen (151-154). In plaats van te reageren op het koor, spreekt Medea binnenshuis een gebed uit, dat gericht is aan Themis en Artemis, om wraak te nemen (161-165). Hier spreekt ze nog niet over het vermoorden van haar kinderen.

Medea

160 ὦ μεγάλα Θέμι καὶ πότνι Ἄρτεμι,

- λεύσσεθ' ἃ πάσχω, μεγάλοις ὄρκοις
 ἐνδησαμένα τὸν κατάρατον
 πόσιν; ὅν ποτ' ἐγὼ νύμφαν τ' ἐσίδοιμ'
 αὐτοῖς μελάθροις διακναιομένους,
 165 οἳ' ἐμὲ πρόσθεν τολμῶσ' ἀδικεῖν.
 160 O grote Themis en machtige Artemis,
 zien jullie de dingen die ik lijd, nadat ik mijzelf met
 grote eden vastgebonden heb aan die vervloekte
 echtgenoot? Moge ik hem en de bruid ooit vernield
 zien worden in hun paleis,
 165 die mij voorheen durfden te schaden.

Medea denkt hier niet meer aan zelfmoord, maar aan wraak. Ze wil zichzelf wreken door haar voormalige echtgenoot en Creüsa kapot te maken. Ze wil dit onder andere bereiken door zowel hen als het paleis kapot te maken.

De voedster, die nog steeds in gesprek is met het vrouwenkoor, vraagt aan het koor of het ook de wraaklust van Medea hoort. Ze geeft direct aan dat Medea haar toorn niet zal kunnen beheersen.

Voedster

- 171 οὐκ ἔστιν ὅπως ἔν τινι μικρῷ
 δέσποινα χόλον καταπαύσει.
 171 Het is niet mogelijk dat mijn meesteres een einde
 maakt aan haar toorn met een kleine daad.

Wanneer de voedster duidelijk gemaakt heeft dat Medea hoe dan ook haar wraak zal uitvoeren, begint het koor aan de antistrofe (173-183) van de strofe (148-159). Het koor is echter van mening dat Medea's woede getemd kan worden, als Medea buitenkomt en ze de woorden van het koor zal horen. Daarnaast gebiedt het koor de voedster

Medea op te halen, voor ze iets slechts zal doen (181-182). De voedster zegt dit te willen doen, maar dat ze denkt dat ze Medea niet kan overtuigen (184-185). Toch gaat ze Medea proberen te overtuigen, in valse hoop. De voedster loopt na haar woorden (203) het huis binnen, waardoor het koor nog als enige op het podium staat. Dan begint het koor aan een strofe (204-212), waar geen antistrofe op volgt. Het koor herhaalt nog even wat er is gebeurd: Medea's weeklagen, waarin ze Jason beschuldigt en waarin ze Themis aanroept. Het koor sluit dus goed aan op het voorgaande.

Als het koor klaar is met het koorlied, komen we in het tweede bedrijf. Terwijl het koor blijft staan, komt Medea samen met haar voedster op. Medea begint dan een monoloog (vanaf 214), die ze richt aan het koor. Ze zegt dat veel stervelingen mannen al haten als ze hen zien, maar dat Medea als een vreemde voor hen toenadering zocht zonder te haten (222): ze ziet haar echtgenoot als de slechtste van mannen, omdat hij nu met Creüsa gaat trouwen. Ook vindt ze dat mannen het makkelijker hebben; zij kunnen immers troost zoeken bij een ander, bij vrienden, terwijl een vrouw alleen blijft (244-247). Hierna vergelijkt ze de situatie van het koor met die van haarzelf: het koor heeft een stad, een vaderlijk huis, genot in het leven en vrienden; Medea zelf heeft geen vrienden, geen stad, geen moeder, geen broer om troost te zoeken (253-258). Daarna vraagt ze het koor om een gunst.

Medea

τοσοῦτον οὖν σου τυγχάνειν βουλήσομαι,
260 ἥν μοι πόρος τις μηχανή τ' ἐξευρεθῇ
πόσιν δίκην τῶνδ' ἀντιτείσασθαι κακῶν
[τὸν δόντα τ' αὐτῷ θυγατέρ' ἥν τ' ἐγήμετο],
σιγᾶν.

Dus zal ik van u zoiets groots willen krijgen,
260 als er door mij een of andere uitweg en middel gevonden zou worden
om mijn echtgenoot te laten boeten voor deze kwaden
[hij die haar gegeven heeft aan hem en zijn dochter, die trouwde met hem]

namelijk te zwijgen.

Medea vraag het koor om stil te zijn, wanneer ze haar wraakacties beraamt op Jason, Creüsa en Creon. Dit moet Medea vragen in de plot, omdat het koor de hele tijd op het podium blijft staan en het anders de plannen zou doorgeven aan Creon. Het koor bestaat immers uit Corinthische vrouwen. Het koor, of waarschijnlijk het hoofd van het koor, geeft aan te willen meewerken en te zwijgen, omdat de straf gerechtvaardigd zou zijn. Het is hier duidelijk dat niet het gehele koor spreekt, omdat Medea zich richt tot σου (259, jij/u), terwijl de voedster het koor aansprak met κλύεθ' (168, jullie horen). Vervolgens betreedt Creon het podium (269).

Koor

ὄρῳ δὲ καὶ Κρέοντα, τῆσδ' ἄνακτα γῆς,
270 στείχοντα, καινῶν ἄγγελον βουλευμάτων.
Maar ik zie Creon, de heerser van dit land,
naderen, een bode van nieuwe plannen.

Het koor geeft hier duidelijk een regieaanwijzing en dan weet de toehoorder ook welk karakter, namelijk Creon, komt. Creon neemt direct hierna het woord, zoals het past bij een ervaren heerser. Kort maar krachtig gebiedt hij Medea het land uit te gaan, samen met haar kinderen. Na de vraag van Medea waarom, antwoordt Creon dat hij bang voor haar is.

Creon

282 δέδοικά σ', οὐδὲν δεῖ παραμπίσχειν λόγους,
μή μοί τι δράσης παῖδ' ἀνήκεστον κακόν.
συμβάλλεται δὲ πολλὰ τοῦδε δείματος·
Ik vrees jou, het is niet nodig mijn woorden te omhullen,
dat jij mijn kind een of ander noodlottig kwaad zult aandoen.

Vele dingen dragen bij aan deze schrik.

Ook zegt Creon dat men tegen hem gezegd heeft dat Medea hem, zijn dochter en Jason kwaad wil doen (287-289), iets wat Medea daadwerkelijk gezegd heeft. Het lijkt me onwaarschijnlijk dat het koor dit aan Creon verteld heeft, want het koor was met Medea aan het praten vlak voordat Creon kwam. Medea probeert Creon om te praten door te zeggen dat ze niets beraamt, door zachte woorden te gebruiken en door hem als vorst te prijzen (311-314). Het enige wat ze van Creon vraagt is te mogen blijven in het land. Creon weigert uiteraard. Dit laat zien dat hij door de dramaturg als een slim karakter op het toneel staat.

Creon

γυνή γὰρ ὀξύθυμος, ὡς δ' αὖτως ἀνήρ,

320 ῥᾶων φυλάσσειν ἢ σιωπηλὸς σοφός.

Immers is een opvliegende vrouw, zoals een man op dezelfde manier,
makkelijker in de gaten te houden dan een zwijgende wijze.

Creon geeft aan dat hij het juist nu niet vertrouwt, omdat Medea zich inhoudt en niets laat blijken van haar woede. Daarnaast is hij uiteraard bang voor Medea, door wat ze in haar verleden heeft gedaan. Vervolgens zegt Medea, wat ze doet.

Medea

324 μή, πρὸς σε γονάτων τῆς τε νεογάμου κόρης.

Doe het niet, smee ik u, bij uw knieën en bij het pasgehuwde meisje.

Medea gaat hier op haar knieën, om als smekeling kans te maken om te mogen blijven, zodat ze haar wraakactie kan voltooien, al laat ze dit natuurlijk niet merken. Hierna voeren Creon en Medea hun gesprek verder in de vorm van een stichomythie (een dialoog waarin karakters elkaar afwisselen na telkens één versregel). Bij de opvoering

zou te merken moeten zijn dat beide een bozere toon aanslaan. De functie ervan is dus duidelijk: beiden zijn klaar met het gesprek en zijn boos op elkaar. Creon wil toch echt dat Medea vertrekt (333) en is zelfs bereid om haar met geweld te doen vertrekken (335), maar Medea verzet zich (336) en geeft dan toe te gaan (338). Creon vraagt waarom ze zich dan verzet (340).

Medea

- 340 μίαν με μείναι τήνδ' ἔασον ἡμέραν
καὶ ξυμπερᾶναι φροντίδ' ἣ φευξούμεθα,
παισίν τ' ἀφορμὴν τοῖς ἐμοῖς, ἐπεὶ πατὴρ
οὐδὲν προτιμᾷ, μηχανήσασθαι τίνα.
οἴκτιξε δ' αὐτούς· ...
- 340 Sta mij toe deze ene dag te blijven
en de zorg te volbrengen waarheen ik zal vluchten,
en een of andere steun voor mijn kinderen, aangezien hun vader
zich helemaal niet bekommert om hen, voor te bereiden.
Heb medelijden met hen: (...)

Medea antwoordt dat ze haar ballingschap nog moet voorbereiden en vraagt subtiel aan Creon of hij niet voor de kinderen wil blijven zorgen. Ze vindt het zelf niet zo erg om in ballingschap te gaan (346), maar ze maakt zich zorgen om haar kinderen. Medea toont hier, ondanks dat ze boos is en niets laat merken aan Creon, toch liefde voor haar kinderen. Ondanks dat ze haar kinderen haat, heeft ze hen ook lief. Dit zal nog naar voren komen in haar dilemmarede. Creon beantwoordt haar, terwijl ze nog steeds aan het knielen is voor Creon.

Creon

- 350 καὶ νῦν ὁρῶ μὲν ἐξαμαρτάνων, γύναι,
 ὅμως δὲ τεύξῃ τοῦδε ...
- 350 Weliswaar zie ik zelfs nu dat ik een fout bega, vrouw,
 maar toch zal je dit verkrijgen ...

Creon geeft Medea toestemming om nog te blijven tot de volgende zonsondergang, maar zegt dat zij en haar kinderen gedood zullen worden als hij ze na zonsondergang binnen de grenzen van zijn eigen land ziet (352-354). Daarna verlaat Creon het podium. Het is logisch dat Medea weer gaat staan, omdat het geen nut heeft voor haar te blijven knielen. Het koor vraagt waar Medea heen zal gaan (359-361). Deze vraag aan Medea is een subtiele hint naar de passage met Aegeus (het vierde bedrijf).¹⁹ Medea geeft eigenlijk direct aan dat ze haar plannen kan uitvoeren, nu Creon haar één dag laat blijven. In haar monoloog komt ze naar voren als een tovenares, zoals we Medea kennen uit de mythologie. Zo noemt ze het gif, waarmee ze het koninklijk huis zal doden (385), roept ze Hecate aan (397), die onder haar vele functies ook verbonden is met de magische kunsten en verwijst ze nog naar haar grootvader Sol (406). Ook moeten we het anaforsch gebruik van τεχνωμένη (369, 382, 402) in de gaten houden.²⁰ Dit heeft namelijk te maken met Medea's toverkunsten, die een centrale rol spelen in deze monoloog van Medea.

Medea

- ... τήνδ' ἐφῆκεν ἡμέραν
 μεῖναί μ', ἐν ἣ τρεῖς τῶν ἐμῶν ἐχθρῶν νεκροὺς
- 375 θήσω, πατέρα τε καὶ κόρην πόσιν τ' ἐμόν.
 ... hij heeft mij toegestaan deze dag
 te blijven, op welke ik drie lijken van mijn vijanden
 zal maken, de vader en het meisje en mijn echtgenoot.

¹⁹ Page, D.L. (2001), p. 99.

²⁰ Page, D.L. (2001), p. 99.

Ze spreekt hier dus nog niet over het vermoorden van haar kinderen. Wel spreekt ze over het vermoorden van haar echtgenoot; een idee dat niet elders terugkomt in de tragedie. Daarnaast weet ze nog niet op welke manier ze hen moet vermoorden (377-380). Ook weet ze niet waar ze dan heen kan vluchten, gesteld dat haar plan slaagt (386-389). Daarom wacht ze nog even op een eventuele toevlucht (390), waarmee Seneca probeert te verwijzen naar het komende Aegeus-verhaal. Mocht er geen redder komen, dan wil ze sterven, zolang ze haar doel maar bereikt (392-394). Ze wil dan ook het zwaard gebruiken, maar dat is onlogisch, want die heeft ze eerder (vanaf 381) afgewezen om goede redenen. Het kan zijn dat ze meer plezier haalt uit het eigenhandig vermoorden van haar vijanden met een zwaard, omdat ze dan aanwezig is bij hun dood, als ze weet dat ze hoe dan ook sterft.²¹ Vervolgens roept ze Hecate aan:

Medea

395 οὐ γὰρ μὰ τὴν δέσποιναν ἦν ἐγὼ σέβω
μάλιστα πάντων καὶ ξυνεργὸν εἰλόμην,
Ἑκάτην, μυχοῖς ναίουσαν ἐστίας ἐμῆς,
χαίρων τις αὐτῶν τοῦμὸν ἀλγυνεῖ κέαρ.
Want niet bij de godin die ik het meest van
alle vereer en gekozen heb als helper,
Hecate, die in het binnenste gedeelte van mijn huis woont,
zal iemand van hen mijn hart pijn doen en blij zijn.

Het aanroepen van Hecate is logisch, want Hecate is, zoals ik eerder al gezegd heb, verbonden met de magische kunsten, die Medea nodig heeft om heimelijk de koning en zijn dochter om te brengen. Daarna moedigt Medea zichzelf aan en zegt ze dat

²¹ Page, D.L. (2001), p. 101.

vrouwen in het algemene geen edele daden kunnen doen, maar wel goed zijn in het creëren van rampen (408-409).

Vervolgens zingt het koor het eerste koorlied met twee strofes en twee antistrofes, zoals gebruikelijk is (410-445). Het koorlied sluit direct aan op wat Medea hiervoor gezegd heeft.

Medea

407 ... πρὸς δὲ καὶ πεφύκαμεν
γυναῖκες, ἐς μὲν ἔσθλ' ἀμηχανώταται,
κακῶν δὲ πάντων τέκτονες σοφώταται.
En hierbij zijn wij
vrouwen, die zeer hulpeloos in edele zaken,
zeer wijs als scheppers van alle rampen zijn.

Het koorlied gaat dan ook over mannen die onbetrouwbaar zijn, vrouwen die eer zullen krijgen. Na de eerste strofe en antistrofe, verandert het koor van de derde persoon naar de tweede persoon: het richt zich tot Medea. Medea moet dus nog op het podium staan, anders heeft het weinig effect om Medea aan te spreken. In de strofe vat het koor samen wat Medea gedaan heeft, wat ze verloren heeft en wat haar nog te wachten staat. In de laatste antistrofe zingt het koor over Medea's ellende, die vergeleken wordt met de ellende van Creüsa (441-445).

Het derde bedrijf begint met de opkomst van Jason. Hij spreekt tot Medea, die weliswaar op het toneel staat, maar hij noemt haar naam niet. Hij weet blijkbaar precies wat Medea gezegd heeft. Hij zegt immers dat Medea verbannen wordt door haar gepraat en hij herhaalt Medea's woorden.

Jason

451 κάμοι μὲν οὐδὲν πρᾶγμα· μὴ παύσῃ ποτὲ
λέγουσ' Ἰάσον' ὥς κάκιστός ἐστ' ἀνὴρ.

451 Het is geenszins een kwestie voor mij: stop nooit
terwijl je zegt dat Jason de slechtste man is.

Deze woorden doen heel erg denken aan wat Medea over hem zei tegen het koor (229). Hoe Jason aan deze informatie komt is onduidelijk, aangezien het koor had beloofd te zwijgen. Medea is waarschijnlijk veel te duidelijk geweest in haar verwijten, die ze richtte tot Jason en de koninklijke familie. Daardoor zou iemand de roddel opgevangen en verspreid kunnen hebben. Dit is echter niet terug te zien in de tekst en dus ook niet op het toneel. In zijn monoloog zegt Jason verder nog dat hij altijd geprobeerd heeft om de woede van de koning te verminderen, maar geeft aan dat Medea daarvoor in de weg stond en daarom verbannen wordt (455-458). Jason is zichzelf aan het verdedigen, maar geeft ook aan dat hij Medea wil helpen met haar ballingschap, door haar alles te geven wat ze nodig heeft (459-464).

Medea noemt hem nu, in plaats van de slechtste, de allerslechtste. Ze zegt dat Jason onterecht geen schaamte kent (471-472), omdat hij nu naar haar toegekomen is. Medea wil hem daarna overtuigen wat voor goede vrouw ze is geweest en zegt hem dat ze veel voor hem heeft gedaan: zijn leven redden (476) (namelijk bij het halen van het gulden vlies), het doden van de draak (480-482) en het vermoorden van Pelias op gruwelijke wijze (486-487). Vervolgens noemt ze Jason weer de slechtste van alle mannen (488). Medea spreekt dan haar eigen rechterhand toe (496). Ze houdt haar rechterhand waarschijnlijk omhoog, omdat dat meer indruk maakt op het publiek.

Nu ze haar woede gedeeltelijk geuit heeft, gaat ze over op het feit dat ze 'als vriend spreekt tegen Jason' (499). Ze vraagt hem wat voor goeds ze van hem kan verwachten en waar ze heen moet (500-502). Dan springt het koor even tussen Medea en Jason, wat ik zie als een manier om spanning op te bouwen voor Jasons antwoord.

Koor

520 δεινὴ τις ὀργὴ καὶ δυσίατος πέλει,
ὅταν φίλοι φίλοισι συμβάλωσ' ἔριν.

520 Een of andere woede is geducht en ongeneeslijk,
wanneer vrienden twist verbinden met vrienden.

Het koor geeft dus aan dat zowel Jason als Medea boos zijn en dat die woede eigenlijk niet te stoppen is, als er vriendschap (metafoor voor de liefde) in het spel geweest is. Jason ziet Medea niet als degene die hem diensten heeft verleend, maar Venus (526-528). Jason geeft wel aan dankbaar te zijn (534-535), maar ook dat hij alles heeft gedaan voor Medea en zijn kinderen, omdat hij niet te kort wilde komen (553-557). In Jasons rede slaakt Medea een zucht en loopt wellicht onrustig heen en weer, net iets voor vers 550. Hier gebiedt Jason haar namelijk haar rust te bewaren.

Het koor komt dan op voor Medea, door Jason direct aan te spreken, omdat Jason onrechtvaardig verraad heeft gepleegd (576-578), maar Medea kan zelf ook haar eigen zegje doen (579-587), wat uiteraard past bij het beeld van een slimme Medea. Ze zegt dat ze hem op een enkel argument kan pakken (585), hoe behendig hij ook spreekt (580). Het punt dat Medea wil maken is dat een slechte man, ook al is hij een slimme spreker, sowieso een fout maakt en haar niet kan bedriegen. Zijn verdediging schiet hierin te kort, namelijk dat hij Medea niet eerder van zijn plannen had verteld en open kaart had gespeeld.²² Uiteraard gaat Jason ertegenin en geeft zijn motieven om te trouwen met de koningsdochter.

Jason

εὖ νυν τόδ' ἴσθι, μὴ γυναικὸς οὖνεκα
γῆμαί με λέκτρα βασιλέων ἅ νῦν ἔχω,
595 ἀλλ', ὥσπερ εἶπον καὶ πάρος, σῶσαι θέλων
σέ, καὶ τέκνοισι τοῖς ἐμοῖς ὁμοσπόρους
φῦσαι τυράννους παῖδας, ἔρυμα δώμασι.
Weet dit nu goed, dat ik niet wegens een vrouw

²² Page, D.L. (2001), p. 115.

met het huwelijksbed, dat ik nu heb, van de koning trouwde,
595 maar, zoals ik ook eerder zei, omdat ik jou wilde
redden, en omdat ik tirannenkinderen wilde doen opgroeien
verwant aan mijn kinderen, een bolwerk voor mijn huis.

Jason heeft eerder al aangegeven dat hij het niet tegen Medea had gezegd, omdat ze toch niet akkoord was gegaan, maar daar schiet zijn redentie te kort. Wellicht dacht Medea er anders over als hij eerlijk was geweest. Daarnaast vindt hij dat de kinderen aan hem toebehoren, iets wat past bij de wetten van die tijd. Medea en Jason proberen in hun verdere dialoog (598-608) beiden hun gelijk te krijgen, waarbij ze hun stemmen steeds meer verheffen en steeds kortere zinnen gebruiken. De laatste regels (605-608) zijn in stichomythie. Daarna probeert Jason er een eind aan te breien.

Jason

ὥς οὐ κρινοῦμαι τῶνδέ σοι τὰ πλείονα.
610 ἀλλ', εἴ τι βούλῃ παισὶν ἢ σαυτῇ φυγῆς
προσωφέλημα χρημάτων ἐμῶν λαβεῖν,
λέγ'· ...

Dus niet zal ik nog met jou ruziemaken.

610 Maar, als je iets van mijn geld wil krijgen voor de kinderen
of voor jezelf hulp voor je vlucht,
zeg het: ...

Jason heeft duidelijk geen zin meer in ruziemaken en probeert een oplossing voor zijn voormalige echtgenote en voor zijn kinderen te vinden, die hij hier niet als zijn eigen bezit of als Medea's bezit ziet. Uiteindelijk gebiedt Medea hem te gaan (623), omdat ze geen hulp van hem accepteert. Jason verlaat het podium dan na vers 626, waarna het koor een koorlied zingt (627-662), terwijl Medea nog op het podium staat. Dit is logisch, omdat ze Jason gebiedt te gaan en geen aanwijzing geeft dat ze zelf het

podium verlaat. Het tweede koorlied sluit weer aan op het voorgaande. Het gaat over de liefde, die niet altijd een goede reputatie aan mannen brengt (waar het koor overduidelijk terugverwijst naar Jason en zijn verraad). Daarnaast bidt het koor dat Venus alleen maar goede, vreedzame huwelijken tot stand brengt.

Dan begint het vierde bedrijf met de binnenkomst van Aegeus, via de andere ingang dan de koninklijke familie neemt. Dit bedrijf wordt vaak bekritiseerd door wetenschappers, omdat het lijkt op een *deus ex machina* om Medea de kans te geven om haar plan uit te voeren. Het lijkt in de tragedie geplaatst te zijn zonder goede reden, maar dit bedrijf verwijst vooruit naar de kinderloosheid van Medea. Eventueel is het, zoals Page ook zegt, mogelijk om de aanname te hebben dat *Aegeus*, een tragedie van Euripides, eerder plaatsgevonden heeft dan de *Medea*, zodat de connectie tussen Aegeus en Medea duidelijk is voor de toeschouwers.²³ Eerder hebben we al gezien dat het Aegeus-bedrijf niet vanuit het niets komt en dat het voorbereid wordt door subtiële verwijzingen in de tragedie door de personages zelf. Daarnaast ben ik het eens met de mening van Dunkle, omdat het Aegeus-bedrijf goed past binnen de dramaturgische opbouw. Dunkle ziet in zijn artikel het bedrijf van Aegeus als een structureel middelpunt van de tragedie, dat op verschillende manieren verbonden wordt met de tragedie en dus niet voor niets in de tragedie staat.²⁴

Aegeus en Medea hebben een dialoog, eerst over de kinderloosheid van Aegeus, die naar het orakel is gegaan om te vragen hoe hij aan kinderen kan komen. Medea wenst hem veel geluk en hoopt dat zijn verlangen werkelijkheid wordt (688). Dit zegt ze echter op een droevige manier, om aan Aegeus te laten weten (en het publiek) dat het niet goed gaat. Daarnaast spreekt ze de afgelopen verzen uit op een geforceerde toon.²⁵ Aegeus gaat erop en vraagt wat er aan de hand is. Medea zegt dat haar echtgenoot de slechtste van alle mensen is (690), wat al een paar keer eerder

²³ Page, L. (2001), p. xxix.

²⁴ Dunkle, J. (1969), p. 107.

²⁵ Page, L. (2001), p. 122.

voorkwam met dezelfde woorden (229, 452, 488; in regel 488 de vocativus van κάκιστός).

Medea

- ἀλλ' ἄντομαί σε τῆσδε πρὸς γενειάδος
710 γονάτων τε τῶν σῶν ἱκεσία τε γίγνομαι,
οἴκτιρον οἴκτιρόν με τὴν δυσδαίμονα
καὶ μή μ' ἔρημον ἐκπεσοῦσαν εἰσίδης,
δέξαι δὲ χώρᾳ καὶ δόμοις ἐφέστιον.
Maar ik smeeek jou bij jouw baard
710 en jouw knieën en ik word een smekeling,
heb medelijden, heb medelijden met mij de ongelukkige
en zorg ervoor dat ik niet eenzaam verbannen word,
en ontvang mij als smekeling in je land en in je huis.

Medea gaat bij vers 709 op haar knieën, zodat het duidelijk is dat ze als smekeling Aegeus bidt om hulp. Daarnaast raakt ze waarschijnlijk zijn baard aan, omdat ze dat ook zegt. In ruil hiervoor belooft ze hem dat ze een einde kan maken aan zijn kinderloosheid door middel van haar tovermiddelen (717-718). Aan het einde van haar smeekbede staat ze weer op. Dit staat niet in de tekst, maar het is vreemd als ze op haar knieën blijft. Aegeus en zij gaan ook op vriendschappelijke wijze verder. Aegeus zegt akkoord te gaan met haar voorstel, maar wel onder een voorwaarde.

Aegeus

- ἐκ τῆσδε μὲν γῆς οὐ σ' ἄγειν βουλήσομαι,
αὐτὴ δ' ἔάνπερ εἰς ἐμοὺς ἔλθῃς δόμους,
μενεῖς ἄσυλος κοῦ σε μὴ μεθῶ τινι.
ἐκ τῆσδε δ' αὐτὴ γῆς ἀπαλλάσσου πόδα·
730 ἀναίτιος γὰρ καὶ ξένοις εἶναι θέλω.

Ik zal jou niet uit dit land leiden,
maar indien je zelf naar mijn huis komt,
blijf je onschendbaar en niet zal ik jou aan iemand afstaan.
Maak zelf je voeten los van dit land:

730 ik wil immers onschuldig zijn voor vreemden.

Aegeus geeft hier terecht aan dat hij niet als vijand beschouwd wil worden door anderen en Medea dus geen veilige tocht naar zijn eigen land kan geven. Als Medea zelf naar hem toekomt, dan zal hij haar koste wat kost beschermen. Medea laat hem een eed afleggen, zodat ze veiliger is, ook al heeft dat geen nut gehad. Door Aegeus woorden heeft Medea de mogelijkheid gekregen om haar wraakplan te kunnen volbrengen, omdat ze een veilig thuis krijgt. Vervolgens stuurt Medea Aegeus weg, wat het slot is van het vierde bedrijf.

Medea

756 χαίρων πορεύου· πάντα γὰρ καλῶς ἔχει.
καγὼ πόλιν σὴν ὡς τάχιστ' ἀφίξομαι,
πράξασ' ἃ μέλλω καὶ τυχοῦσ' ἃ βούλομαι.

756 Ga blij voort: want alles is goed.

En ik zal zo snel mogelijk naar jouw stad komen,
nadat ik heb gedaan wat ik van plan ben en verkregen heb wat ik wil.

Aegeus verlaat het podium, terwijl het koor hem een veilige thuistocht wenst, omdat hij een goede man is (759-763). Medea legt vervolgens haar gehele plan bloot: Jason vragen of de kinderen mogen blijven, vervolgens haar kinderen geschenken met gif (waar ze de geschenken met gif vandaan haalt is lastig om uit de tekst te halen, omdat ze het podium niet verlaat tot 1250, wanneer Creon en zijn dochter al dood zijn²⁶) te

²⁶ Page, L. (2001), p. 129.

laten brengen aan de bruid, die daardoor om zal komen en iedereen die haar aanraakt en het vermoorden van haar kinderen.

791 ὥμωξα δ' οἷον ἔργον ἔστ' ἐργαστέον
τοῦντεῦθεν ἡμῖν· τέκνα γὰρ κατακτενῶ
τᾶμ'· οὐτις ἔστιν ὅστις ἐξαίρῃσεται·

791 Ik beklaag een dergelijke daad, die vervolgens
door mij voltooid moet worden: immers zal ik mijn kinderen
doden: er is niemand die hen zal wegnemen.

Medea geeft hier voor het eerst aan dat ze haar kinderen zal vermoorden. Waar het eerst speculaties en hints waren, zien we hier dat ze dit zegt. Ze zegt dit waarschijnlijk met een droeve stem, omdat ze het heel moeilijk vindt haar kinderen te vermoorden. Ze houdt immers erg veel van haar kinderen. Er wordt hier indirect ook vooruitgewezen naar haar dilemmarede, omdat de twijfel duidelijk te zien (en te horen) is. Ze laat hier al zien dat ze twijfelt over het vermoorden van haar kinderen en in de dilemmarede komt die twijfel tot een hoogtepunt. Vers 793 kan op twee manieren opgevat worden. Kovacs vertaalt dit vers als volgt: *there is no one who can rescue them*.²⁷ Hij vat het werkwoord op als 'redden', terwijl het mijns inziens meer de betekenis draagt dat niemand hen kan wegnemen van Medea, behalve Medea zelf. Dit is een vorm van dramatische ironie: een vooruitwijzing naar de kindermoord. Het publiek weet namelijk dat die gaat plaatsvinden.

Het koor vraagt Medea om deze daad (de kindermoord) niet te plegen, maar Medea ziet het vermoorden van haar kinderen als de manier waarop ze haar man het meest pijn doet.

²⁷ Kovacs, D. (1994), p. 357

Medea

820 ἄλλ' εἶα χώρει καὶ κόμιζ' Ἰάσονα·
ἐς πάντα γὰρ δὴ σοὶ τὰ πιστὰ χρώμεθα.
λέξης δὲ μηδὲν τῶν ἐμοὶ δεδογμένων,
εἶπερ φρονεῖς εὖ δεσπότης γυνή τ' ἔφες.
Maar jij, vooruit, ga en haal Jason:
Immers gebruik ik jou voor alle vertrouwenszaken.
Zeg niets van de dingen die besloten zijn door mij,
als jij het goed meent met je meesteres en als een vrouw geboren bent.

Dit beveelt Medea aan de voedster. De voedster verlaat hierna het podium; Medea en het koor blijven staan. Kovacs laat Medea daarentegen het podium verlaten, maar ik zie geen reden waarom ze niet blijft.²⁸ Het koor richt in zijn derde koorlied, het twee *stasimon* (824-865), immers ook het tweede deel aan Medea (vanaf 846). Het thema gaat over de kindermoord en de eventuele gevolgen ervan. Het koor probeert Medea te overtuigen dat ze niet haar kinderen moet vermoorden. Na dit lied komt Jason samen met de voedster op.

Jason wil Medea nog steeds helpen en vraagt wat ze verlangt (368). Medea veinst dat ze tot inkeer is gekomen en laat zien dat ze berouw heeft van wat ze gezegd heeft. Vervolgens roept ze haar kinderen.

Medea

ὦ τέκνα τέκνα, δεῦρο, λείπετε στέγας,
895 ἐξέλθετ', ἀσπάσασθε καὶ προσείπατε
πατέρα μεθ' ἡμῶν, καὶ διαλλάχθηθ' ἅμα
τῆς πρόσθεν ἔχθρας ἐς φίλους μητρὸς μέτα·
O kinderen, kinderen, ga naar buiten hierheen,

²⁸ Kovacs, D. (1994), p. 359.

verlaat het huis, verwelkom en groet je
je vader samen met mij, en verzoen jezelf tegelijkertijd
met de liefde van je moeder na de vroegere vijandschap.

Medea roept haar kinderen, die het toneel betreden na ἐξέλθετ' (895). Ze gebiedt hen hun vader te omhelzen. Daarna geeft Medea door middel van *prolepsis* aan dat er iets staat te gebeuren.

Medea

... οἶμοι, κακῶν

900 ὥς ἐννοοῦμαι δὴ τι τῶν κεκρυμμένων.

ἄρ', ὦ τέκν', οὕτω καὶ πολὺν ζῶντες χρόνον

φίλην ὀρέξετ' ὠλένην; τάλαιν' ἐγώ,

ὥς ἀρτίδακρὺς εἰμι καὶ φόβου πλέα.

... Wee mij, wanneer ik denk

900 aan iets van de onuitgesproken rampen.

O kinderen, zullen jullie ook zo, terwijl jullie lang

leven je geliefde arm uitstrekken? Arme ik,

hoe ik geneigd tot wenen en vol angst ben.

In 899-900 verwijst Medea al naar de misdaad die ze gaat plegen. Aangezien Jason in haar buurt is, moet Jason iets anders denken dan 'kindermoord'. Hij denkt dan ook aan de rampen die gemeenschappelijk zijn aan alle mensen.²⁹ Voor Medea en voor het publiek is de vraag in 901-902 een retorische vraag, omdat ze allebei goed weten wat er staat te gebeuren, terwijl Jason zich van geen kwaad bewust is. Jason zegt vervolgens de kinderen op te vangen en op te laten groeien in Corinthe (916-919). Vanaf 922 begint Medea te huilen en draait ze haar gezicht weg. Jason merkt haar

²⁹ Page, L. (2001), p. 138.

tranen op en vraagt wat er mis is. Nadat Jason denkt Medea overtuigd te hebben dat de kinderen in goede handen zullen zijn, belooft hij Creon te zullen vragen of de kinderen mogen blijven en niet als balling weggestuurd zullen worden (941).

In 951-952 gebiedt Medea een dienaars de geschenken te halen die ze zal geven aan de bruid via haar kinderen. Direct daarna worden ze gebracht en Medea geeft ze over in de handen van haar kinderen (956-958). Jason zegt dat het niet nodig is, omdat ze rijk genoeg zijn. De kinderen moeten echter het geschenk geven, zodat een deel van haar wraakplan voltooid wordt. Daarom zegt ze dat ze de goden probeert te overtuigen (964) en ze stuurt haar kinderen op pad (974-975), die het podium verlaten samen met Jason, de voedster en de pedagoog.

Het koor begint aan het vierde *stasimon* (976-1001). Het koor beklaagt het lot van Creüsa, Jason, de kinderen en Medea. Na dit lied komen de pedagoog en de kinderen weer terug, die het geschenk gegeven hebben aan de bruid en mogen blijven (1002-1004). Medea draait haar hoofd bij het horen van dit nieuws en ze begint weer te huilen. De pedagoog vraagt terecht af waarom ze moet huilen, terwijl Medea juist wilde dat haar kinderen konden blijven. Medea zegt elke reden te hebben (1013) en stuurt hem in huis om voor haar kinderen te zorgen (1019-1020).

Medea

δράσω τὰδ'· ἀλλὰ βαῖνε δωμάτων ἔσω

1020 καὶ παισὶ πόρσυν' οἷα χρηὴ καθ' ἡμέραν.

Ik zal deze dingen doen. Maar ga het huis binnen

1020 en verschaf de kinderen zodanige dingen als nodig is in een dag.

Vers 1020 is ironisch bedoeld. De kinderen hebben namelijk helemaal niks meer nodig, geen enkele dag meer, aangezien ze zullen sterven.³⁰ Na dit vers verlaat de pedagoog het toneel en de kinderen blijven staan, omdat Medea nog even haar moment wil

³⁰ Page, L. (2001), p. 146.

nemen om tegen ze te spreken. Ze vertelt dat alle moeite die ze in haar kinderen gestoken heeft voor niets was en dat ze elkaar nooit meer zullen zien. Hierna volgt Medea's dilemmarede.

De plotontwikkeling tot de dilemmarede is nu uiteengezet met aandacht voor verschillende (interne) regieaanwijzingen. De dilemmarede wordt in het volgende hoofdstuk besproken, omdat deze leidt tot (of voorafgaat aan) de kindermoord, de climax van de tragedie. De plotontwikkeling is besproken om een duidelijk inzicht te krijgen in hoe de plot van Euripides in elkaar gezet is. Inzicht in de opbouw laat ons zien hoe naar de climax toegewerkt wordt en hoe Euripides de mythe aan ons wil overbrengen. Nu zal ik eerst de plotontwikkeling van Seneca bespreken om beide met elkaar te vergelijken.

Seneca

Allereerst moeten we bij Seneca niet kijken naar hoe de tragedie is opgevoerd, maar of het wel opgevoerd kan worden. In de discussie of de tragedies van Seneca zijn opgevoerd of niet, neem ik het standpunt in dat het mogelijk is dat ze zijn opgevoerd, maar omdat we geen bewijs hebben dat dat zo is, kunnen we het niet weten. De tragedies van Seneca zitten zo in elkaar dat ze opgevoerd geweest zouden kunnen zijn. Er bevinden zich ook verschillende (interne) regieaanwijzingen in de tekst die we overhebben uit de oudheid. Dat is dan ook een van de redenen dat ik een aantal regieaanwijzingen zal noemen in deze scriptie. Omdat het mogelijk is dat de tragedie is opgevoerd, kunnen we nadenken over hoe het eruit gezien kan hebben, als het is opgevoerd.

Maar ook bij Seneca zal ik eerst de *dramatis personae* bespreken om te weten met welke karakters we te maken hebben bij de opvoering. De karakters, van wie we zeker zijn dat ze op het toneel aanwezig waren, zijn Medea, de voedster van Medea, Creon, Jason, de (niet-sprekende) kinderen van Medea, de bode en het koor. De bode is een dienaar van het Korinthisch hof en het koor is loyaal aan koning Creon en zijn dochter. Dit kunnen we opmaken uit het eerste koorlied, dat tegelijkertijd een bruiloftslied is, waarin het koor Creüsa's schoonheid prijst. Daarnaast zijn er nog vier karakters die aangesproken worden in de tragedie, maar die niet noodzakelijkerwijs op het toneel hoefden te zijn. Dit zijn Creüsa, de Furiën, Megaera en de geest van Absyrtus.³¹ De volgende tabel zouden we kunnen opstellen als we kijken naar welke personage in welk bedrijf aanwezig is, als we het traditionele Griekse aantal van drie acteurs aanhouden.³²

³¹ Boyle, A. (2014), p. 95.

³² Deze tabel komt uit Kohn, T. (2013), p. 81. Ik heb het eerste bedrijf veranderd in de proloog en het vijfde bedrijf in de *exodus* om de indeling gelijk te houden aan de indeling van Euripides, die naast een proloog en een *exodus* vijf bedrijven heeft.

Acteur	Proloog	Bedrijf 1	Bedrijf 2	Bedrijf 3	Epiloog
Acteur A	Medea	Medea	Medea	Medea	Medea
Acteur B	(Voedster)	Voedster	Voedster	Voedster	Voedster
Acteur C	-	Creon	Jason	-	Bode/Jason

Het is belangrijk om te weten door wie welk personage wordt opgevoerd. Daardoor kan de plot heel anders lopen en komt er een andere focus te liggen op de kindermoord. Als de voedster maar weinig op het toneel was geweest, dan had ze een andere relatie tot Medea kunnen hebben en had ze dus andere keuzes kunnen maken, waardoor de kindermoord een andere lading gekregen had jegens het publiek. Uit de tabel kunnen we opmaken dat voor beide vrouwen in het toneelstuk een andere acteur moet zijn geweest, omdat ze beiden (bijna) de gehele tragedie op het podium staan. Kohn is van mening dat de voedster van Medea, omdat ze door de hele tragedie heen een trouwe vriendin en vertrouweling is van haar meesteres, tegelijkertijd met Medea op het toneel is in het eerste bedrijf.³³ Er is hier echter geen bewijs voor, want de voedster spreekt geen woord in het eerste bedrijf en er is geen aanwijzing te vinden dat Medea niet alleen op het podium staat. Daarnaast zou het effect op het publiek sterker zijn, als Medea alleen op het podium staat. Dit zorgt er namelijk voor dat Medea alle aandacht krijgt en dat er geen aandacht verloren gaat aan de voedster. Ook weet de voedster in het begin van het derde bedrijf nog niets van Medea's plannen, die Medea uiteenzet in het eerste bedrijf. Verder is opvallend dat de derde acteur alle mannelijke rollen, die vijandig aan Medea zijn, op zich neemt.³⁴ Het is echter niet zo vanzelfsprekend dat de tragedie door drie acteurs gespeeld wordt. Als we bijvoorbeeld kijken naar Seneca's Oedipus, zien we dat er vier acteurs nodig zijn voor het tweede bedrijf. We zien hier ook dat in de epiloog vier acteurs wenselijk zijn, zodat er een duidelijk onderscheid is tussen de bode en Jason. Daarnaast zien we dat, in tegenstelling tot het Attische koor, het Senecaanse koor het podium kan verlaten en

³³ Kohn, T. (2013), p. 83.

³⁴ Kohn, T. (2013), p. 81.

opnieuw kan betreden. Dit zorgt voor meer dramaturgische mogelijkheden voor Seneca. Zo kan het koor zorgen voor visuele en theatrale effecten bij het verlaten of het opnieuw betreden van het podium. Daarnaast hoeft het koor niet te zwijgen over eventuele plannen die vermeld worden door karakters.³⁵ Zo krijgt het koor een extra dimensie en kan het te allen tijde zichzelf blijven.

Het is duidelijk dat Seneca's *Medea* zich afspeelt voor het huis van Medea en voor het koninklijk paleis. Er zijn verschillende opties hoe dit eruit zou hebben kunnen gezien op het toneel. Kohn denkt dat de centrale deuren Medea's huis representeren. Dan kun je aan de linkerkant de stad uit, aan de rechterkant richting het paleis.³⁶ Boyle daarentegen is van mening dat de deuren naar het paleis en naar Medea's huis aan weerszijden van de *scaenae frons* moeten zijn. Aan de linkerkant zou je dan de stad uitgaan, aan de rechterkant naar het platteland gaan. Normaal gesproken zie je dat er een paleis is als *scaenae frons*, maar dat is niet per se nodig.³⁷ Zelf ben ik van mening dat het veel beter bij de tragedie past om het huis van Medea het middelpunt te maken. Niet alleen omdat zij veruit de grootste rol heeft van de tragedie, maar ook omdat de tragedie om haar heen draait en zij iedereen om haar heen laat draaien. Daarom ga ik mee in de mening van Kohn dat het huis van Medea de *scaenae frons* is.

Seneca laat zijn stuk openen door Medea, die de proloog *in medias res* laat beginnen en ze sleurt het publiek mee in haar razernij, liefde, haat en lijden. Ze begint direct met het aanroepen van goden, zonder het publiek een voorgeschiedenis te vertellen. Wat ze wel noemt is dat er een nieuwe vrouw in het spel is, die haar zal vervangen. Ze legt in haar monoloog nadruk op haar geest die moeilijkheden ondergaat. Na het horen van deze proloog is het voor het publiek en de eventuele lezer duidelijk dat er een focus wordt gelegd op Medea's status als vrouw en als echtgenote van Jason, nu Jason en Creon's dochter nog moeten trouwen.³⁸ In het eerste gedeelte van haar monoloog (1-12) roept Medea dan ook de huwelijksgoden aan (1-2, 7-8).

³⁵ Boyle, A. (2014), p. 133-134.

³⁶ Kohn, T. (2013), p. 82.

³⁷ Boyle, A. (2014), p.95.

³⁸ Boyle, A. (2014), p. 99.

Medea

- 1 *Di coniugales tuque genialis tori*
Lucina, custos...
Huwelijksgoden en u, Lucina, bewaker
van het bruidsbed.

Hierbij zal het Romeinse publiek Lucina associëren met Diana als geboortegodin, waardoor er even verwezen wordt naar het moeder zijn van Medea.³⁹ Naast het thema van huwelijk komen bij haar invocaties verschillende andere thema's aan bod: de reis van de *Argo* (2-4), Medea's familie (5) en haar magische krachten (6-7, 9-11). Bij de verschillende invocaties moet in het achterhoofd gehouden worden dat Seneca waarschijnlijk terugverwijst naar Dido's gebed voor wraak (Virg. *Aen.* 4.607-29).⁴⁰ In het tweede gedeelte van Medea's monoloog (13-26) worden de wraakgodinnen opgeroepen (13) en komt er, naast een focus op Medea's status als vrouw, ook een focus te liggen op wraak die ze wil nemen om haar woede te verzadigen voor wat Jason haar heeft aangedaan. Medea benadrukt deze wraak door veel woorden te gebruiken die met wraak te maken hebben en de verschillende elementen waaruit haar wraak zal bestaan, waaruit het publiek kan opmaken wat hen allemaal te wachten staat.

Medea

- Nunc, nunc adeste, sceleris ultrices deae,*
crinem solutis squalidae serpentibus,
15 *atram cruentis manibus amplexae facem,*
adeste, thalamis horridae quondam meis
quales stetistis. Coniugi letum novae

³⁹ Schrijvers, P. (2014), p. 24.

⁴⁰ Boyle, A. (2014), p. 101.

letumque socero et regiae stirpi date.

Mihi peius aliud quod precer sponso malum:

20 *vivat, per urbes erret ignotas egens*

exul pavens invisus incerti laris,

iam notus hospes limen alienum expetat;

me coniugem optet quoque non aliud queam

peius precari, liberos similes patri

25 *similesque matri. Parta iam, parta ultio est:*

peperi...

Wees nu, nu, aanwezig, wraakgodinnen van de misdaad,

onverzorgd wat uw haar met ongebonden slangen betreft,

15 na een donkere toorts in uw bloeddorstige handen te hebben omvat,

wees aanwezig, zodanig als jullie eens angstaanjagend

voor mijn huwelijkskamer stonden: geef vernietiging aan die nieuwe

vrouw en dood aan de schoonvader en de koninklijke telg.

Geef een ander slechter leed, waar ik om bid, aan de bruidegom:

20 moge hij leven, moge hij zwerven door onbekende steden als zeer

arme, bevende, gehate balling met een onzeker huis,

laat hij reeds als bekende gast een vreemd huis trachten te bereiken;

laat hij mij als echtgenote verlangen en niet iets anders slechters

kan ik bidden dan dit, namelijk kinderen gelijkend op hun vader

25 en gelijkend op hun moeder. De wraak is reeds geboren, geboren:

ik heb gebaad.

Na het aanroepen van de wraakgodinnen (13), vertelt Medea haar wensen: het doden van Creusa en Creon (17-18) en het laten leven (in ballingschap) van Jason in zulke slechte omstandigheden dat hij Medea weer terug zou willen (20-25). Medea geeft hier op een ironische manier kritiek op haarzelf; ze ziet zichzelf als slecht persoon door te benadrukken dat Jason zou moeten wensen om Medea als vrouw terug te krijgen, na

een ellendige ballingstocht. Medea is hier dus niet alleen negatief over anderen, maar ook over haarzelf. De climax van de wraak kunnen we lezen in 25-26, waar Medea vooruitwijst naar de kindermoord, maar deze niet expliciteert (een vorm van dramatische ironie). Het publiek, dat bekend is met de mythe van Medea, zal het als een proleptisch element gezien moeten hebben, ondanks dat Medea niet zegt dat ze haar kinderen gaat vermoorden. Na haar wraakplan kondigt ze ook haar ontsnappingsplan aan: het berijden van de zonnewagen (32-34), dat herhaald wordt aan het einde van de tragedie (1025). Ze geeft hierna duidelijk aan dat ze Corinthe wil verbranden, wat nog een onderdeel is van haar wraak (35-36). Uiteindelijk eindigt ze haar monoloog met het feit dat de komende misdaden grootser zullen zijn dan die in haar verleden.

Medea

Quodcumque vidit Pontus aut Phasis nefas,
 45 *videbit Isthmos. Effera ignota horrida*
tremenda caelo pariter ac terris mala
mens intus agitat: vulnera et caedem et vagum
funus per artus. Levia memoravi nimis;
haec virgo feci. Gravior exurgat dolor;
 50 *maiora iam me scelera post partus decent.*
Accingere ira teque in exitium para
furore toto. Paria narrentur tua
repudia thalamis. Quo virum linques modo?
Hoc quo secuta es. rumpe iam segnes moras.
 55 *Quae scelere parta est, scelere linquenda est domus.*
 Welk onrecht Phasis of Pontus ook maar zag,
 45 de Isthmus zal het ook zien. Wilde, onbekende, huiveringwekkende,
 angstaanjagende misdaden voor de hemel en tegelijk de aarde
 overweegt de geest van binnen: wonden en slachting en een

- ronddwalende dood over de ledematen. Zeer lichte dingen heb ik uiteengezet;
deze dingen deed ik als maagd. Laat een groter verdriet zich verheffen;
50 grotere misdaden passen reeds bij mij na mijn bevalling.
Omgeef jezelf met woede, en bereid je voor op de ondergang
met volledige razernij. Laat jouw verstoting, gelijk aan het huwelijk,
beëindigd verklaard worden. Op welke manier moet je je man verlaten?
Op de manier waarop je hem gevolgd hebt. Verbreek onmiddellijk het trage
uitstel!
55 Het huis, dat door misdaad verwekt is, moet door mij verlaten worden door
misdaad.

Een paar dingen moeten opgemerkt worden over het laatste gedeelte van Medea's monoloog, omdat deze een andere dimensie aan de tragedie geven. Ze zegt dat de misdaden die ze eerder gepleegd heeft passen bij de tijd toen ze nog maagd was en dat de komende misdaden ernstiger zullen zijn om de vorige misdaden te vergelden (44-50), namelijk het verraden van Colchis door onder andere via een list het Gulden Vlies te stelen, het vermoorden van haar broer Absyrtus en het vermoorden van Pelias door een list (via zijn kinderen). Het vormt voor Medea een manier om haar eigen identiteit te reconstrueren. Volgens Boyle lijkt vers 55 uitgesproken te zijn als een vers dat aantoont dat een personage het podium verlaat, waarbij vers 116 suggereert dat Medea het koorlied, het bruiloftslied, gehoord heeft vanuit haar huis.⁴¹ Kohn is echter van mening dat je door vers 116 zou kunnen zien dat ze het huwelijkslied gehoord heeft, terwijl ze nog op het podium stond.⁴² Daarom zal ik eerst vers 116 bekijken.

Medea

- 116 *occidimus, aures pepulit hymenaeus meas.*
Ik ben dood, een bruiloftslied trof mijn oren.

⁴¹ Boyle, A. (2014), p. 131.

⁴² Kohn, T. (2013), p. 83.

Ik vind Kohn's suggestie waarschijnlijker. Ik vind het namelijk onwaarschijnlijk dat Medea het koorlied of huwelijkslied vanuit haar huis kan horen, aangezien dit gezongen werd in of rond het koninklijk paleis en het zal niet heel dichtbij elkaar gelegen hebben. Ondanks dat dit binnen de dramatische fictie nog past, denk ik dat het koorlied sterker overkomt, wanneer Medea dit hoort, terwijl ze aanwezig is op het podium. Het publiek kan dan precies zien wat het koorlied met haar doet. Daarnaast kunnen we de laatste twee verzen van het koorlied ook hiervoor gebruiken.

Koor

...tacitis eat illa tenebris,

115 *si qua peregrino nubet fugitiva marito.*

Laat zij dan gaan in stille duisternissen,

115 als een of andere vluchteling trouwt met een buitenlandse man.

Met *illa* wordt waarschijnlijk Medea bedoeld, die hier niet bij naam genoemd wordt, maar wel fysiek aanwezig is. Medea moet verbannen worden en het koor stipt dat hier subtiel aan. Daarom ben ik van mening dat Medea, die waarschijnlijk achteraan op het podium staat, buitenshuis het koorlied hoort. Daarnaast zou dit zorgen voor een zichtbare verwijdering tussen Medea en het koor, waardoor het contrast van iemand die alleen staat en van mensen die samen zijn sterker wordt. Dit past goed bij de tragedie.

Voor ik overga op het tweede bedrijf, is het belangrijk het koorlied verder te bespreken. In Senecaanse tragedies heeft het eerste koorlied een sterke thematische relatie tot het voorgaande bedrijf.⁴³ Medea heeft al een opzet gemaakt in haar monoloog naar het koor met betrekking tot het thema huwelijk. Het is dan ook niet

⁴³ Boyle, A. (2014), p. 134.

verwonderlijk dat in het eerste vers van het koorlied *thalamos*, een metoniem voor huwelijk, staat. Uit dit koorlied blijkt dat het koor sympathie heeft voor Jason en Creusa, zeker niet voor Medea. Het koor spreekt Jason direct aan in 102-106. Dramaturgisch zou dit, het gehele koorlied, het prijzen van de bruid en de bruidegom, meer effect hebben als het koninklijke liefdeskoppel ook op het toneel staat.⁴⁴ Na het bruiloftslied kunnen er in principe twee dingen gebeuren. Het koor kan het podium verlaten, of het kan op het podium blijven staan. Boyle is van mening dat Medea's reactie op het koorlied meer betekenis heeft als het koor en eventuele omstaanders het podium verlaten.⁴⁵ Kohn is echter van mening dat wanneer het koor, weliswaar wat naar achteren, blijft staan op het podium, de woorden van de voedster meer betekenis krijgen.⁴⁶ Ik ben ook van mening dat het koor alleen wat naar achteren loopt, omdat dan inderdaad de woorden van de voedster meer betekenis krijgen. Immers vermaant de voedster Medea om voorzichtig te zijn met wat ze zegt, omdat ze al eigenlijk al niet veilig is, wanneer ze zwijgt (150-154, 158-159).

Omdat Medea al buiten stond, hoeft ze in vers 116 alleen maar naar voren te stappen. Door een snelle wisseling van koor en het optreden van Medea krijgen verzen 116 en 117 meer effect en drama.

Medea

116 *Occidimus, aures pepulit hymenaeus meas.*

Vix ipsa tantum, vix adhuc credo malum.

116 Ik ben dood, een bruiloftslied trof mijn oren.

Nauwelijks, nauwelijks tot nu toe, geloof ik zelf een zo groot kwaad.

Door dit te zeggen bij het naar voren komen, zie je dat Medea overrompeld is. Ze zegt immers dat ze dood is, wat op sociaal vlak zeker klopt. Ze heeft namelijk geen man

⁴⁴ Boyle, A. (2014), p. 136.

⁴⁵ Boyle, A. (2014), p. 152.

⁴⁶ Kohn, T. (2013), p. 84.

meer, heeft misdaden gepleegd waardoor ze niet meer thuis kan komen en is in onbekend land. Later, wanneer ze spreekt met Creon, wordt ze ook een *monstrum* (monster) genoemd en is ze geen persoon meer voor Creon.⁴⁷ Toch is duidelijk na het eerste bedrijf dat ze wraak wil nemen, onder andere wegens het huwelijk. De reden die je hiervoor zou kunnen geven is dat het nu definitief is en ze er niks meer aan kan doen. Zo voelt ze zich machteloos. Door te bewijzen dat ze dit niet is, zal ze in de rest van de tragedie laten zien dat zij degene is met macht.

Medea begint het tweede bedrijf met een speech, die ze aan haarzelf richt. Al snel wil ze zichzelf wreken en bedenkt nogmaals dat alle misdaden, die ze al, uit liefde, gepleegd heeft, herhaald moeten worden. Ze geeft niet de schuld aan Jason hier, maar aan Creon.

Medea

*Culpa est Creonis tota, qui sceptro impotens
coniugia solvit quique genetricem abstrahit*

145 *natis et arto pignore astrictam fidem*

*dirimit. Petatur, solus hic poenas luat,
quas debet. Alto cinere cumulabo domum;*

De schuld ligt helemaal bij Creon, die teugelloos met zijn scepter
huwelijken ontbindt en die een moeder wegtrekt

145 van kinderen en trouw, die met een vaste belofte vastgesnoerd is,
verbreekt. Hij moet aangevallen worden, alleen hij moet straffen ondergaan,
die hij verschuldigd is. Zijn huis zal ik met hoge vlammen bedelven;

Hierna vermaant de voedster Medea om stil te zijn en haar klachten voor haarzelf te houden. Ze is immers bang dat het koor het hoort. Dit had nauwelijks effect gehad als het koor niet aanwezig zou zijn geweest op het podium.⁴⁸

⁴⁷ Boyle, A. (2014), p. 155.

⁴⁸ Kohn, T. (2013), p. 84.

Voedster

- 153 *... ira quae tegitur nocet;*
 professa perdunt odia vindictae locum.
Woede, die bedekt wordt, schaadt;
toegegeven haat verliest ruimte voor wraak.

De voedster probeert rationeel te denken en probeert Medea, ondanks dat ze wil dat Medea wraakt neemt, te laten vluchten in plaats van wraak te laten nemen (150-162). Daarna zegt ze tegen Medea dat Medea geen macht meer heeft en dat het dus geen zin heeft om nog te blijven.

Voedster

- Abiere Colchi, coniugis nulla est fides*
165 *nihilque superest opibus e tantis tibi.*

Medea

Medea superest. Hic mare et terras vides
ferrumque et ignes et deos et fulmina.

Voedster

- De Colchiërs zijn weggegaan, er is geen enkele hoop meer op een man
165 en er is niets meer over van zo'n grote rijkdom.

Medea

Medea is nog over. Hier, in mij, zie je de zee en de landen
en ijzer en vuur en de goden en de bliksemschichten.

Medea is het duidelijk niet eens met de stelling van de voedster dat ze geen mogelijkheden meer heeft. Medea zegt dat ze nog steeds Medea is. Het publiek herkent Medea hier ook direct, omdat ze weten dat ze kan toveren, door de mythes

die rondverteld werden.⁴⁹ Al snel is een aanwijzing te vinden voor het feit dat de tragedie is geschreven met opvoering in gedachte, na een passage met antilabe (168-173), die nergens anders op een dergelijke manier voorkomt in Seneca's tragedies.⁵⁰ Medea en de voedster onderbreken elkaar vaak in deze antilabe. De voedster wil ervoor zorgen dat Medea haar wraakplan staakt en vlucht. Door de antilabe komt er een duidelijke dramatisering van deze dialoog naar voren: ze wisselen elkaar sneller af dan in een stichomythie om er meer snelheid in te brengen om de hectiek te benadrukken, zonder dat de karakters de aandacht van de gesproken woorden afleiden door te veel te bewegen.

Medea

176 *Fortuna opes auferre, non animum potest.*

sed cuius ictu regius cardo strepit?

ipse est Pelasgo tumidus imperio Creon.

176 Fortuna kan de rijkdom wegnemen, maar niet mijn innerlijke kracht.

Maar door wiens slag dreunt de koninklijke deurscharnier?

Het is Creon zelf, driftig met Pelasgische macht.

Hier zie je duidelijk dat Medea de deuren van het paleis hoort dreunen, wat het publiek ook gehoord moet hebben. Creon begint te spreken na zijn komst, maar spreekt niet tegen, maar over Medea. Ook heeft hij zijn dienaren meegebracht, die hij vermaant Medea tegen te houden wanneer ze dreigend op Creon afloopt.

Creon

186 *... Fert gradum contra ferox*

minaxque nostros propius affatus petit.

Arcete, famuli, tactu et accessu procul,

⁴⁹ Boyle, A. (2014), p. 170-171.

⁵⁰ Boyle, A. (2014), p. 171.

iubete sileat ...

- 186 ... Tegenover mij brengt ze woedend haar stap,
en dreigend zoekt ze gesprekken dichterbij mij.
Dienaren, houdt haar ver weg van aanraking en benadering,
beveelt dat ze zwijgt ...

Creon spreekt hier naar mijn mening tegen het publiek en maakt het publiek duidelijk dat hij Medea en haar plannen vreest. Hij wil zelfs dat ze veilig weggaat, zolang ze zijn land met rust laat. Ook hij geeft een regieaanwijzing: hij zegt dat Medea dichterbij komt, terwijl ze woedend kijkt. Creon geeft het bevel dat ze teruggaat naar Colchis, waarna Medea antwoordt dat ze wel terug wil gaan, maar alleen met wie ze gekomen is: Jason. Direct hierop volgend komen twee monologen: een lange van Medea, die wordt afgewisseld door een korte van Creon.

Medea's monoloog gaat over haar afkomst (als kleinkind van de Zon) (207-210), haar ballingschap (220), het redden van de Argonauten (225-228), 'één misdaad, de terugkeer van de Argo, waar ze voor gezorgd heeft' (237-238), de acties die een smekeling moet doen (onder andere knieën en handen vastgrijpen) (247-248) en het verzoek om een plek in zijn rijk (251). Creon denkt slim te zijn door Medea naar een ander land te sturen samen met haar verderfelijke kruiden (269-271), maar na een dialoog met Medea stemt hij toch toe om haar één dag uitstel te geven voor het voorbereiden van haar ballingschap.

Creon

Etsi repugnat precibus infixus timor,

- 295 *unus parando dabitur exilio dies.*

Hoewel een ingeboorde angst zich verzet tegen de smeekbeden,
zal één dag gegeven worden voor het voorbereiden van de ballingschap.

Ondanks het 'onderbuikgevoel', dat Creon heeft, geeft hij haar een dag de tijd om weg te gaan. Hij voegt er zelfs aan toe dat Medea het met haar leven zal bekopen als ze niet voor de zonsopkomst uit Corinthe weg is. Terwijl hij niet meer denkt aan eventuele listen, geeft hij aan dat hij weg moet om deel te nemen aan de bruiloftsriten.

Creon

... *Sacra me thalami vocant,*

300 *vocat precari festus Hymenaeo dies.*

De riten van het huwelijk roepen mij,

300 de feestdag roept te bidden voor Hymenaeus.

Met deze woorden verlaat Creon het podium om deel te nemen aan de riten. Uiteraard is het mogelijk dat het publiek de bruiloftsliederen hoort, maar het is logischer dat Creon na dit gesprek met Medea, nadat hij zijn zegje heeft gedaan, bedenkt dat het tijd is voor de riten. Volgens Kohn verlaten Medea en de voedster het podium niet, maar vertrekken naar de *scaenae frons*. Boyle laat Medea wel het podium verlaten na vers 300.

Voedster

380 *Alumna, celerem quo rapis tectis pedem?*

Resiste et iras comprime ac retine impetum.

Kind, waarheen bespoedig jij je snelle voet weg van het huis?

Blijf staan en houd je woede in en houd het onstuimig oprukken tegen.

Ik ga mee met Boyle in de interpretatie dat Medea en de voedster het toneel verlaten na vers 300. *Tectis* (huis) is dan op te vatten als een ablativus separativus. Medea verlaat haar huis dus en rent dan als een gek heen en weer.

Verzen 301-379 worden opgevoerd door het koor. Het koor komt naar voren en begint te spreken. Het publiek zou hier verwachten dat er een bruiloftslied komt,

omdat Creons laatste woorden hierover gingen en er vaak een link te vinden is tussen de slotwoorden van een bedrijf en het daarop volgende koorlied. Toch is er een link te vinden tussen het koorlied en het tweede bedrijf. Medea's zelfverdediging omvatte namelijk de terugkeer van de Argo (225-243), en het koorlied gaat daar ook over. Het koorlied bekritiseert en prijst Tiphys, prijst Medea en het gulden vlies ironisch (361-363) en keert terug naar het 'hier en nu' van de wereld.⁵¹ Als het koor klaar is met het zingen of spreken, de opvoering, van het lied, laat Kohn het koor naar de *scaenae frons* gaan.⁵² Ik ga hierin mee, omdat het koor na het derde bedrijf op de hoogte lijkt te zijn van Medea's woede. Boyle denkt dat het koor wel het podium verlaat, maar aangezien het koor op de hoogte is van Medea's plan, lijkt me dat onwaarschijnlijk.

De voedster opent het derde bedrijf en probeert Medea rustig te krijgen. In de eerste regels (380-381) spreekt ze tegen Medea, maar daarna spreekt ze tegen het publiek, dat een rondrennende Medea ziet. Medea doet van alles op het toneel: ze loopt heen en weer te razen, vertoont sporen van waanzin, hijgt met zuchten, schreeuwt, huilt, lacht, dreigt, aarzelt, is verhit, klaagt, zucht. De voedster zegt duidelijk dat er iets staat te gebeuren, omdat ze haar meesteres kent.

Voedster

se vincet. Irae novimus veteris notas.

395 *Magnum aliquid instat, efferum immane impium.*

Vultum Furoris cerno. Di fallant metum!

zij zal zichzelf overtreffen. Ik ken de tekenen van de oude woede.

395 Iets groots, razends, onmenselijks, goddeloos is op handen.

Ik neem het gezicht van de Woede waar. Laten de goden mijn angst niet vervullen!

⁵¹ Boyle, A. (2014), p. 207-208.

⁵² Kohn, T. (2013), p. 85.

Op dit moment heeft Medea dus haar plan nog niet aan de voedster verteld, want de voedster weet nog niks. Ze vermoedt alleen wel een aantal dingen, omdat ze haar meesteres door en door kent. Medea neem het van haar over en in een razende monoloog vertelt ze dat ze alles en iedereen zal verwoesten (414) en dat ze zelfs de goden zal aanvallen (425). Hier onderbreekt de voedster haar, die haar probeert te kalmeren, maar de voedster wordt op haar beurt weer onderbroken door Medea (426), die zegt rust te kennen wanneer alles samen met haar ingestort is.

Als de voedster uitgesproken is en heeft gezegd dat je niet veilig machthebbers kunt aanvallen (430), komt Jason op, zonder aankondiging. Hij zegt te menen dat Medea meer om haar kinderen geeft dan om haar huwelijk. Het publiek weet hier dat hij een fout maakt in zijn gedachte, omdat ze de mythe van Medea kennen (dramatische ironie): er wordt weer vooruitgewezen naar de kindermoord.

Jason

Constituit animus precibus iratam aggredi.

445 *Atque ecce, viso memet exiluit, furit,*
fert odia prae se. Totus in vultu est dolor.

Mijn ziel besloot de boze met smeekbeden te naderen.

445 En kijk, nadat ik gezien ben, sprong zij op, is ze woedend,
draagt ze haar haat voor zich uit. De verbittering is geheel op haar gezicht.

Jason verlangt Medea's woede te temmen, maar Medea's woede wordt alleen maar groter. Jason zegt ook dat ze boos opspringt (iets wat het publiek gezien moet hebben). Nadat Medea haar woede met non-verbale communicatie heeft geuit, spreekt ze haar woede met veel woorden uit tegen Jason. Ze noemt Jason ondankbaar (465) jegens alles wat ze voor hem heeft gedaan.

Er volgt een gesprek tussen Medea en Jason, waarin Jason zegt dat ze snel moet vluchten, omdat Creon haar wil(de) vermoorden. Medea verwijt hem dat hij net zo

goed als zij een misdadiger is (497). Jason vermaant haar haarzelf te bedwingen wegens hun kinderen, maar Medea geeft hier al aan dat ze hen afwijst.

Jason

506 *Quin potius ira concitum pectus doma,
placare natis.*

Medea

Abdico eiuro abnuo.

Jason

506 Bedwing toch liever je hart dat opgehitst is door woede,
behaag aan je zonen.

Medea

Ik verwerp ze, ik weiger ze, ik wijs ze af.

Medea probeert nog om Jason samen met haar te laten vluchten (524), maar Jason weigert dit uiteraard wegens een eventuele oorlog die ophanden is. Als het gesprek nergens op uitkomt, verzoekt Medea Jason om haar de kinderen mee te laten nemen in ballingschap (541-543), maar Jason wil de kinderen zelf houden uit liefde voor zijn kinderen (544-549). Medea zegt dat ze nu weet waar ze hem kan raken (550), wat ze uiteraard niet uitspreekt tegen Jason zelf en doet alsof ze niet meer boos is, als ze haar kinderen nog eenmaal mag zien. Jason gaat akkoord en verlaat het podium na vers 559, wat duidelijk wordt door Medea: *discessit* (hij is weggegaan, 560).

Hierna vertelt Medea een gedeelte van haar plan tegen de voedster, die ze aanmaant haar te steunen. Haar plan bestaat vooralsnog uit het geven van een geschenk, een gewaad, dat met dodelijk gif besmeerd is, aan de bruid via haar zonen (570-576). Vervolgens roept ze Hecate op (naast maangodin ook godin van heksen en magische

kunsten) en zegt ze dat dodelijke rites voorbereid moeten worden, dat een altaar moet worden opgericht en dat een vlam moet knetteren in haar huis (577-578).⁵³

Hierna verlaat ze het podium samen met de voedster om in hun huis alles voor te bereiden en het koor komt naar voren (579). Het derde koorlied wordt aan het derde bedrijf verbonden door het benoemen van een vrouw haar haat en woede, als ze verlaten wordt door haar man (579-594). Direct hierna vraagt het koor aan de goden om genade aan Jason te tonen (595-606). Als laatste onderdeel zingt het koor over de dood van verschillende Argonauten, waardoor dit koorlied samenhang vertoont met het vorige koorlied. Het lied eindigt bij vers 669 en het koor gaat weer naar achteren.

Dan komt de voedster op, die vertelt over wat Medea allemaal binnenshuis doet, terwijl zij magische rituelen aan het volbrengen is. Niks van wat de voedster vertelt, is dus te zien op het podium.⁵⁴ Medea komt dan het podium op bij vers 738.

Voedster

738 ... *Sonuit ecce vesano gradu*
 canitque. Mundus vocibus primis tremit.
Kijk, zij gaf geluid met haar wilde tred
en ze zingt. De wereld trilt door haar eerste woorden.

De voedster kondigt hier dus Medea aan (regieaanwijzing) en Medea zingt vervolgens in trocheeën, tot vers 752, waar ze overgaat op spreken in de jambische trimeter. Verzen 771-786 zingt ze waarschijnlijk wel, net als het eind in anapesten (787-842). Aangenomen kan worden dat ze danst op het podium. Als dat niet het geval is, dan beweegt ze waarschijnlijk ritmisch mee op het ritme, wanneer ze Hecate aanroept, onder andere in 833.⁵⁵ Medea bidt dat gestraften uit de onderwereld geen straf meer krijgen, behalve Sisyphus, want hij is Creons vader.⁵⁶ Tijdens Medea's magische

⁵³ Schrijvers, P. (2014), p. 72.

⁵⁴ Uiteraard kan dit bij een latere bewerking van de tragedie wel gebeuren.

⁵⁵ Kohn, T. (2013), p. 87.

⁵⁶ Schrijvers, P. (2014), p. 83.

toverspreuken, worden een aantal verschillende items genoemd: offers aan Hecate (797-798), een brandende fakkel (800), een tak uit de onderwereld (804-805) en een mes (809). Het is echter onwaarschijnlijk dat al deze items te zien waren op het toneel. Een acteur zou zich namelijk niet verwonden met het mes en Medea kan niet alles in haar eentje gedragen hebben.⁵⁷ Wanneer Medea klaar is met gebeden en verwensingen, zegt ze dat de voorbereiding klaar is en dat er overgegaan moet worden op actie.

Medea

*Peracta*⁵⁸ vis est omnis. Huc natos voca,
pretiosa per quos dona nubenti feras.

845 *Ite, ite, nati, matris infaustae genus,*
 placate vobis munere et multa prece
 dominam ac novercam. Vadite et celeres domum
 referte gressus, ultimo amplexu ut fruar.

De gehele kracht is voltooid. Roep mijn zonen hierheen,
door wie jij kostbare geschenken aan degene die trouwt, brengt.

845 Ga, ga, zonen, nageslacht van een onheilbrengende moeder,
 stem voor jullie door het geschenk en veel gebed
 de meesteres en de stiefmoeder gunstig. Ga en breng snelle stappen
 terug naar huis, opdat ik kan genieten van de laatste omhelzing.

De kinderen van Medea doen wat Medea vraagt en weten dat ze Medea nog een keer kunnen knuffelen voor ze als balling weggaat. Er is daarnaast dramatische ironie; het publiek weet immers dat het de laatste omhelzing wordt voor de kinderen sterven, maar zij denken dat ze hun moeder op een andere manier niet meer gaan zien. Na

⁵⁷ Kohn, T. (2013), p. 87.

⁵⁸ Er zijn hier verschillende lezingen, waarvan *peracta* (voltooid) en *parata* (voorbereid) veelvoorkomende zijn. *Peracta* (voltooid) lijkt me logischer, aangezien Medea nu haar moed bij elkaar heeft verzameld om te doen wat ze van plan was: haar kinderen vermoorden.

deze woorden van Medea, gaat ze weer naar achteren op het podium, zodat het koor naar voren kan komen om zijn koorlied te zingen.

Het koorlied wordt opgevoerd en gezongen in jambische dimeters, hetzelfde metrum als Medea gebruikte voor haar magische toverspreuken.⁵⁹ Het koor sluit niet alleen inhoudelijk, maar dus ook metrisch aan bij het voorgaande. Inhoudelijk komt het koorlied overeen op het gebied van de kwade Medea. Medea wordt dan ook door het koor weer vergeleken met een menade. Het is goed mogelijk dat het koor hier vertelt wat Medea doet en dat is dramaturgisch interessant: woede is te zien in Medea's gezicht (853), ze schudt trots haar hoofd (854-855), bedreigt de koning (856), haar gezicht verandert van kleur (860-861), ze rent heen en weer (862). Dit koorlied is kort ten opzichte van het vorige koorlied. Dit komt waarschijnlijk doordat het koor, na het zingen van vers 878, onderbroken wordt door de bode, die het podium betreden heeft om aan het koor, dat nu een karakter van de tragedie lijkt, te vertellen wat er gebeurd is: het paleis is geheel afgebrand (886). Hij weet duidelijk wat er gebeurd is en wat er nog steeds gebeurt, aangezien de vlammen niet gedoofd kunnen worden (889-890). Hij verlaat het podium, maar niet richting de stad, want die is in gevaar (886). Het is dus ook mogelijk dat het koor het podium verlaat via dezelfde deur als de bode. Dan zijn de voedster, de kinderen en Medea nog op het podium.

Voedster

891 *effe citatum sede Pelopea gradum,*
Medea, praeceps quaslibet terras pete.

891 Medea, draag je snelle voet uit de stad van Pelops,
zoek halsoverkop de eerste de beste landen.

Na deze woorden van de voedster zegt de voedster tot en met het einde van de tragedie niks meer. Het is dus mogelijk dat ze na deze woorden het podium verlaat.

⁵⁹ Kohn, T. (2013), p. 88.

Dramatisch zou het meer effect hebben als de voedster het podium verlaat bij vers 977, na het vermoorden van het eerste kind. De woorden, die Jason dan uitspreekt, hebben meer effect als het toneel leeg is.⁶⁰

Hierna krijgen we de dilemmarede van Medea, die ik in het volgende hoofdstuk onder handen neem, zodat hier wat meer nadruk op kan komen.

⁶⁰ Boyle, A. (2014), p. 349.

Vergelijking

De plotontwikkeling (tot de dilemmarede) van de *Medea* van Seneca is sterk veranderd ten opzichte van de plotontwikkeling (tot de dilemmarede) van de *Medea* van Euripides. Omdat beide tragedies over dezelfde mythe gaan, hebben ze ook veel overeenkomsten. Als we beide tragedies met een dramaturgische loop onder ogen nemen, dan zien we dat Seneca een andere invalshoek kiest dan Euripides. We zien dat beide tragedies verschillende opvoeringen geweest zijn. We beschouwen hierbij de tragedie van Seneca als een mogelijke opvoering, in plaats van enkel een leesdrama. Beide tragedies zullen ook anders op het publiek zijn overgekomen. Ook zien we dat Euripides gebruikt maakt van een proloog, vijf bedrijven en een epiloog, terwijl Seneca een proloog, drie bedrijven en een epiloog heeft.

Seneca wil een ander uitgangspunt nemen dan Euripides en dat maakt onder andere de opening van het toneelspel duidelijk. In Euripides opent de voedster de tragedie met het vertellen van de voorgeschiedenis en ze vertelt dat ze hoopte dat de Argo Colchis nooit had bereikt. Medea laat haar verdriet vanuit het huis horen en ze vervloekt haar kinderen. In Seneca opent (een boze) Medea de tragedie zelf. Ze roept direct de wraakgodinnen aan, terwijl ze in Euripides nog denkt aan zelfmoord. Zo komt ze in Seneca veel besluitvaardiger en machtiger over. Medea benoemt in Seneca dan ook direct haar wraakplannen in de opening van de tragedie; deze plannen komen in Euripides pas veel later aan bod. Daardoor ligt er een grotere focus op de kindermoord in Seneca's *Medea*. Dit zorgt ervoor dat de tragedie anders dan de *Medea* van Euripides ten tonele gebracht moet zijn geweest. Seneca's eerste koorlied is een huwelijkslied. Dit bruiloftslied wakkert de woede en wraaklust van Medea aan en verwijst indirect naar het feit dat Medea een huwelijk belangrijker vindt dan haar kinderen. Een dergelijk lied komt helemaal niet voor bij Euripides, dus kan men verwachten dat dit ervoor al gebeurd is.⁶¹ Het koor heeft in Euripides sympathie voor

⁶¹ Cleasby, H. (1907), p. 46-47.

Medea, in Seneca voor Jason, Creon en Creüsa. Dat zorgt ervoor dat Medea in Seneca verder verwijderd staat van de andere karakters.

Hierna volgt het eerste bedrijf. Deze bestaat in beide tragedies uit een dialoog tussen Medea en de voedster, en een dialoog tussen Medea en Creon. De voedster probeert Medea af te houden van haar wraak. Creon neemt in Euripides direct het woord, komt naar Medea toe en gebiedt haar het land te verlaten, zonder woede in zijn stem. Creon in Seneca begint niet direct tegen Medea te praten maar over haar, in woede en arrogantie.⁶² Medea komt dan ook, als machtspersoon, in Seneca naar hem toelopen. In Seneca's *Medea* zegt Creon dat hij Medea eerst wilde doden, maar dat Jason hem ervan af gebracht heeft. In Euripides komt dit pas vanaf vers 455 aan bod. Medea heeft vervolgens in Seneca drie versregels nodig om een dag uitstel te vragen, waar in Euripides een versregel volstaat.⁶³ Creon geeft eraan toe en geeft in beide dagen een dag uitstel, tot zonsopgang.

Seneca's Jason heeft Medea uit angst verlaten, terwijl Euripides' Jason denkt aan zijn eigen ambities. Dit is op te merken door het feit dat in Seneca zowel Creon als Medea als Jason Acastus, de zoon van Pelias, aanhaalt als reden. Een ander fundamenteel verschil, met betrekking tot de kinderen, is dat de kinderen in Euripides samen met Medea openlijk verbannen worden, maar in Seneca worden ze helemaal niet openlijk verbannen.⁶⁴

In het tweede bedrijf volgt een gesprek tussen Medea en Jason. Euripides heeft dit gesprek uitgespreid over twee scenes (446-626 en 866-975). Seneca heeft deze twee scenes verkort tot een enkele scene (431-559), waar naast krachtige verzen ook minder mooie verzen aan bod komen.⁶⁵ Medea is boos en verdrietig op Jason in beide tragedies, maar vraagt in Seneca of haar zonen toch met haar mee mogen gaan. Omdat Jason weigert en zijn liefde voor zijn kinderen toont, ziet ze haar kans om wraak op

⁶² Cleasby, H. (1907), p. 49.

⁶³ Cleasby, H. (1907), p. 49.

⁶⁴ Cleasby, H. (1907), p. 51.

⁶⁵ Cleasby, H. (1907), p. 53.

hem te nemen. Er is geen equivalent hiervan in Euripides.⁶⁶ Waar in Euripides het koor direct aan het koorlied begint na de scene van Jason en Medea, begint in Seneca het koorlied pas na een uiteenzetting van Medea over haar wraakplan, waar de kindermoord nog geen expliciet onderdeel van is.

Het derde bedrijf is een bijzonder geval. In Euripides bestaat het derde bedrijf namelijk uit een gesprek tussen Medea en Aegeus, die haar een veilig thuis wil geven. Hierbij moet opgemerkt worden dat Aegeus kinderloos is en geen kinderen kan krijgen, maar dat Medea (zegt dat ze) dit kan genezen. Dit is een belangrijke vooruitwijzing naar haar eigen kinderloosheid. Wanneer Aegeus weg is, legt Medea haar gehele wraakplan, inclusief het vermoorden van haar kinderen, bloot. In Seneca komt de scene met Aegeus helemaal niet voor. In plaats van deze scene gaat het derde bedrijf in Seneca over Medea als heks, die de geschenken voor Creüsa voorbereidt. Medea stuurt na het voorbereiden van deze geschenken haar kinderen weg om het te brengen aan de bruid, zonder dat Jason het weet. In Euripides, waar ze de geschenken laat brengen in het vierde bedrijf, krijgt Jason te horen dat Medea geschenken wil laten brengen en hij vindt dat het niet nodig is, omdat ze al genoeg hebben.

Vervolgens komt in het vierde bedrijf in Seneca een bode vertellen dat het gehele paleis is afgebrand, in twaalf regels, terwijl in Euripides het bodeverhaal 109 verzen telt (1122-1230) en effectief is.⁶⁷ Dit bodeverhaal komt in Euripides pas na de dilemmarede. De bode vertelt in Euripides aan Medea te vluchten; Seneca laat de voedster dit zeggen. In het vijfde bedrijf van Euripides vertelt de pedagoog dat het geschenk gegeven is en dat de kinderen mogen blijven; dit is in Seneca niet nodig, want hier was het al het plan dat de kinderen zouden blijven.

Er wordt dus duidelijk anders naar de kindermoord toegewerkt door de verschillen in opbouw en de andere focus (Seneca heeft meer aandacht voor de kindermoord dan Euripides heeft). Na deze gebeurtenissen volgt in beide tragedies de dilemmarede, die ik in het volgende hoofdstuk zal bespreken.

⁶⁶ Cleasby, H. (1907), p. 54.

⁶⁷ Cleasby, H. (1907), p. 62.

Dilemmarede

Euripides

In Euripides kunnen verzen 1040-1080 opgevat worden als een dilemmarede, die wordt ingeleid door 1021-1039. Let erop dat deze verzen naar de climax toewerken. In de regels 1021-1039 beginnen Medea's kinderen naar haar te lachen, waarop Medea breekt en zichzelf moet herpakken om te doen wat ze wilde doen.

Medea

- 1040 φεῦ φεῦ· τί προσδέρκεσθέ μ' ὄμμασιν, τέκνα;
τί προσγελάτε τὸν πανύστατον γέλων;
αἰαῖ· τί δράσω;
- 1040 Ach ach: wat kijken jullie me met jullie ogen aan, kinderen?
Waarom lachen jullie de laatste keer van het lachen mij toe?
Aiai: wat moet ik doen?

Medea geeft zelf aan dat haar kinderen lachen. Dit moet het publiek ofwel kunnen horen ofwel kunnen zien. Dit is voor Medea niet gemakkelijk, omdat ze van plan is de kinderen te vermoorden van wie ze heel erg veel houdt. Vandaar de twijfel die het publiek hoort in Medea's stem in vers 1042. Vervolgens geeft ze, terwijl ze het koor aanspreekt, duidelijk aan dat ze haar voormalige plan niet meer kan uitvoeren en dat ze dus met haar kinderen zal vluchten.

Medea

- ... καρδία γὰρ οἴχεται,
γυναῖκες, ὄμμα φαιδρὸν ὡς εἶδον τέκνων.
οὐκ ἂν δυναίμην· χαιρέτω βουλεύματα
- 1045 τὰ πρόσθεν· ἄξω παῖδας ἐκ γαίας ἐμούς.
τί δεῖ με πατέρα τῶνδε τοῖς τούτων κακοῖς

λυποῦσαν αὐτὴν δις τόσα κτᾶσθαι κακά;

οὐ δῆτ' ἔγωγε· χαιρέτω βουλευματα.

Mijn moed verdwijnt,

vrouwen, sinds ik de stralende gezichten van mijn kinderen zag.

Ik zou het niet kunnen: ik laat mijn vroegere plannen varen: ik zal mijn kinderen meenemen weg van dit land.

Waarom is het nodig dat, terwijl ik hun vader pijn doe met hun pijn, een twee keer zo grote ellende tot stand breng voor mijzelf?

Ik zeker niet: ik laat mijn plannen varen.

Medea's moed en kracht is langzaam aan het gaan, omdat ze haar kinderen zag lachen. Daarom zegt ze ook dat ze nu haar besluiten zal laten varen en hen mee zal nemen naar Athene. Er komt hier ook iets nieuws naar voren: ze zal haarzelf twee keer zoveel pijn doen als Jason zelf. Ook daarom wil ze hen niet meer vermoorden. Dit zijn twee redenen om haar kinderen niet te vermoorden. Direct realiseert ze zich dat ze niet uitgelachen wil worden en dat ze zichzelf zwak vindt.

Medea

καίτοι τί πάσχω; βούλομαι γέλωτ' ὀφλεῖν

1050 ἐχθρούς μεθεῖσα τοὺς ἐμοὺς ἀζημίους;

τολμητέον τάδ'; ἀλλὰ τῆς ἐμῆς κάκης

τὸ καὶ προσέσθαι μαλθακοὺς λόγους φρενί.

χωρεῖτε, παῖδες, ἐς δόμους. ὅτῳ δὲ μὴ

θέμις παρεῖναι τοῖς ἐμοῖσι θύμασιν,

1055 αὐτῷ μελήσει· χεῖρα δ' οὐ διαφθερῶ.

Wat overkomt mij toch? Wil ik mij gelach op de hals halen

1050 nadat ik de vijanden ongestraft heb laten gaan?

Moeten deze dingen verdragen worden? Maar wat een lafheid van mij om zelfs slappe woorden in mijn hart toe te laten.

Ga het huis binnen, kinderen. Aan wie het niet
geoorloofd is aanwezig te zijn bij mijn offers,
1055 laat het hemzelf ter harte gaan: niet zal ik mijn hand verzwakken.

In 1053 stuurt Medea haar kinderen weg om naar huis te gaan. Het is niet waarschijnlijk dat dit daadwerkelijk gebeurt. In 1069 zullen we immers zien dat ze haar kinderen wil bekijken en aanraken. Er zou dan een lange pauze moet zijn om dit mogelijk te maken en dat is een beetje vreemd en onlogisch. Ik ga daarom mee met de mening van Page, namelijk dat de kinderen het podium niet verlaten, omdat ze twijfelen over het aparte gedrag van hun moeder.⁶⁸ Daarbij denk ik dat de kinderen nog horen dat Medea offers (een eufemisme voor ‘doden’) gaat maken en wellicht zijn ze nieuwsgierig naar het verloop en voelen ze iets aankomen. Ze is nu duidelijk van mening dat ze haar kinderen moet vermoorden, maar weifelt snel weer.

Medea

ἄ ἄ.

μὴ δῆτα, θυμέ, μὴ σύ γ' ἐργάσῃ τάδε·
ἔασον αὐτούς, ὦ τάλαν, φεῖσαι τέκνων·
ἐκεῖ μεθ' ἡμῶν ζῶντες εὐφρανοῦσί σε.
μὰ τοὺς παρ' Αἰδη νερτέρους ἀλάστορας,
1060 οὗτοι ποτ' ἔσται τοῦθ' ὅπως ἐχθροῖς ἐγὼ
παῖδας παρήσω τοὺς ἐμοὺς καθυβρίσαι.
[πάντως σφ' ἀνάγκη κατθανεῖν· ἐπεὶ δὲ χρή,
ἡμεῖς κτενοῦμεν οἴπερ ἐξεφύσαμεν.]
πάντως πέπρακται ταῦτα κοῦκ ἐκφεύξεται.
1065 καὶ δὴ 'πὶ κρατὶ στέφανος, ἐν πέπλοισι δὲ
νύμφη τύραννος ὄλλυται, σάφ' οἶδ' ἐγώ.

⁶⁸ Page, L. (2001), p. 148.

Ach, ach.

Toch niet, hart, moet jij deze dingen volbrengen:

laat hen gaan, o ellendige, blijf van de kinderen af:

daar, terwijl ze met mij leven, vrolijken ze je op.

Bij de wraakgeesten van de onderwereld van de Hades,

1060 niet zal er ooit dat moment zijn dat ik het aan mijn vijanden zal
verschaffen om mijn kinderen respectloos te behandelen.

[Het is volstrekt noodzakelijk dat zij sterven: en omdat het moet,
dood ik, degene die hen heb voortgebracht, hen.]

Deze dingen zijn geheel verricht en niet zal het ontvlucht worden.

1065 Nu zelfs is de krans op haar hoofd, en in haar peplos
sterft de koninklijke bruid, ik weet dit duidelijk.

Μὴ δῆτα '(toch niet) laat heel goed de gevoelens van Medea zien. Haar twijfel, komt hier duidelijk naar voren. Medea wil het toch niet doen. Ze spreekt zichzelf aan met ὦ τάλαν (o, ellendige), nu ze voor een dilemma staat: het vermoorden van haar kinderen of haar kinderen meenemen naar Athene. Haar kinderen zouden haar immers opvrolijken, als ze daar met hen is. In Athene zouden ze veilig met elkaar zijn, maar in 1061-1062 zit toch ook al een prospectie verborgen: niemand mag haar kinderen respectloos behandelen (dus als ze sterven, kan dat ook niet meer).

1062-1063 zijn twee verzen die even later, in 1240-1241, herhaald worden. Het is daarom ook niet vreemd dat 1062-1063 tussen haken staat, omdat het een toevoeging is, niet van Euripides zelf.⁶⁹ Hier besluit Medea weer dat haar kinderen toch moeten sterven en dat zij degene is die dit moet doen. Ze zegt dat ze ook niet anders kan, want het voorkwaad is toch al gebeurd: de koninklijke bruid zal sterven.

⁶⁹ Page, L. (2001), p. 149.

Medea

ἀλλ', εἴμι γὰρ δὴ τλημονεστάτην ὁδὸν
καὶ τοῦσδε πέμψω τλημονεστέραν ἔτι...

Maar, aangezien ik dus ga op het meest ellendige pad,
en ik hen zal zenden naar een nog ellendiger pad...

Medea komt dan toch tot het besef dat voor haar de beste oplossing het vermoorden van haar kinderen is. Wanneer ze hen vermoordt, zal ze zichzelf langs een ellendig pad brengen, maar haar kinderen langs een ellendiger pad (1067-1068). Hier voel je dat Medea zich schuldig voelt, maar dat ze het toch gaat doen. Ze ziet geen andere uitweg dan het vermoorden van haar kinderen. Na dit besluit neemt ze afscheid van haar kinderen.

Medea

παῖδας προσειπεῖν βούλομαι· δότ', ὦ τέκνα,
1070 δότ' ἀσπάσασθαι μητρὶ δεξιὰν χεῖρα.
ὦ φιλότατη χεῖρ, φίλτατον δέ μοι στόμα
καὶ σχῆμα καὶ πρόσωπον εὐγενὲς τέκνων.
εὐδαιμονοῖτον, ἀλλ' ἐκεῖ· τὰ δ' ἐνθάδε
πατὴρ ἀφείλετ'.
... wil ik mijn kinderen groeten: geef, kinderen
1070 geef aan jullie moeder jullie rechterhand om te kussen.
O voor mij zeer geliefde hand, en zeer geliefde mond
en nobel uiterlijk en gezicht van mijn kinderen.
Moge jullie beiden in welstand verkeren, maar daar: deze dingen hier
nam jullie vader weg.

Ze begint hier een soort afscheidsritueel. In 1069 wil ze afscheid nemen van haar kinderen. Dit gebeurt meteen. Het is, zoals eerder gezegd, niet logisch, dat een slaaf

de kinderen van Medea ophaalt en dat er een lange pauze ontstaat. Dat is niet logisch bij een opvoering van een toneelstuk. Medea vraagt specifiek om de rechterhand. Ik denk dat dit komt omdat men in de oudheid de rechterhand beter vond dan de linkerhand. Je ziet hier ook op het podium dat de kinderen haar de rechterhand geven en dat ze die kust. Hierna spreekt ze niet haar kinderen direct aan, maar hun hand, mond, uiterlijk en gezicht, om het beeldender te maken en ook aan het publiek te kunnen laten zien wat er gebeurt.

Met ἀλλ' ἐκεῖ (maar daar, 1073) bedoelt Medea waarschijnlijk de onderwereld, waar haar kinderen heengaan als ze hen vermoord heeft. Dit schetst ze in een antithese met τὰ δ' ἐνθάδε (de dingen van hier, 1073). Ze benoemt duidelijk dat niet zij degene is die het hen afpakt, maar hun vader, terwijl zij degene is die hen het leven zal ontnemen.

Medea

ὦ γλυκεῖα προσβολή,

1075 ὦ μαλθακὸς χρώς πνεῦμά θ' ἥδιστον τέκνων.

χωρεῖτε χωρεῖτ'· οὐκέτ' εἰμὶ προσβλέπειν

οἷα τε †πρὸς ὑμᾶς† ἀλλὰ νικῶμαι κακοῖς.

καὶ μανθάνω μὲν οἷα τολμήσω κακά,

θυμὸς δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων,

1080 ὅσπερ μεγίστων αἵτιος κακῶν βροτοῖς.

... O heerlijke omarming,

1075 o zachte huid en zeer aangename adem van mijn kinderen.

Ga, ga, niet meer ben ik in staat te kijken naar jullie,

maar ik word overwonnen door pijnen.

En ik leer hoedanige kwaden ik zal ondergaan,

maar mijn hart is sterker dan mijn verstand,

1080 (het hart) dat schuldig is aan de grootste kwaden voor stervelingen.

Het publiek ziet dat Medea en haar kinderen elkaar omhelzen, dat ze hen een knuffel geeft. Medea spreekt deze omhelzing aan en benoemt hierbij de zachte huid en de aangename adem van haar kinderen. Ze noemt dit, omdat ze dit bijvoorbeeld nooit meer zal voelen. Ze prent goed in haar hoofd, wat ze moet missen. Daarnaast heeft dit een dramatischer effect op het publiek, omdat het vertederend overkomt. In 1076-1077 stuurt ze hen daadwerkelijk weg. †πρὸς ὑμᾶς† (naar jullie) staat tussen kruizen; in verschillende handschriften staat dan ook wat anders. Page denkt dat dat er πρὸς σφᾶς gestaan zou moeten hebben. Als dit zo is, betekent het dat de kinderen bij χωρεῖτε (ga), weggaan, Medea zich omdraait, omdat ze hen niet meer wil zien en haar spreken vervolgt. Dit is echter niet per se nodig, want de constructie in het Grieks is niet verkeerd.⁷⁰ Daarom denk ik dat de kinderen weggaan, nadat Medea gezegd heeft dat ze niet meer naar hen kan kijken. De χωρεῖτε χωρεῖτ' (ga weg, ga weg) zegt Medea met een krachtige stem, zodat het voor de kinderen duidelijk is dat ze toch echt moeten gaan. Ook geeft Medea aan dat wat ze gaat doen het grootste kwaad is: de kindermoord.

Deze dilemmarede is een rede vol emoties: twijfel, liefde, haat, razernij. Medea gaat een paar keer op en neer in wat ze wil of wat ze moet doen. In deze speech wordt duidelijk dat ze eigenlijk haar kinderen niet wil vermoorden, maar dat ze voor zichzelf en voor hen geen andere keuze ziet. Daarnaast schuift ze de schuld af op Jason en niet op zichzelf, dat de kinderen straks geen leven meer hebben. Later in de tragedie geeft ze duidelijk aan dat het uit bescherming voor haar kinderen is.

Medea

καὶ μὴ σχολὴν ἄγουσαν ἐκδοῦναι τέκνα

ἄλλη φονεῦσαι δυσμενεστέρα χερί.

1240 πάντως σφ' ἀνάγκη κατθανεῖν· ἐπεὶ δὲ χρόν,

⁷⁰ Page, L. (2001), p. 150.

ἡμεῖς κτενοῦμεν οἷπερ ἐξεφύσαμεν.

en niet (moet ik), terwijl ik het rustig aan doe, mijn kinderen weggeven
aan een andere meer vijandige hand om hen te doden.

1240 Het is volstrekt noodzakelijk dat zij sterven: en omdat het moet,
dood ik, degene die hen heb voortgebracht, hen.

Medea geeft hier duidelijk een van haar motieven waarom het toch beter is om de kinderen te vermoorden: in andere handen, namelijk die van de Corinthiërs, zouden ze op een slechtere manier vermoord worden. Ze probeert het voor zichzelf goed te praten en te rechtvaardigen waarom ze haar kinderen mag vermoorden.

Nu ik de dilemmarede besproken heb, wil ik nog kort even het bodeverhaal bespreken, omdat deze hierna aan bod komt. Allereerst zegt Medea dat er een dienaar van Jason aan komt rennen (1118-1120). De dienaar blijkt een bode te zijn, die Medea gebiedt te vluchten. De bode vertelt kort dat Creüsa en Creon gestorven zijn door Medea's tovergif (1125-1126). Medea is erg blij wanneer ze dit hoort en vraagt dan ook of de bode het verhaal wil vertellen. Dan begint de bode een lange speech over de gebeurtenissen, die niet te zien waren op het podium. De bode vertelt heel beeldend, zodat het publiek zich kan voorstellen hoe het eruit gezien moet hebben, als het wel ten tonele was gevoerd. Aan het einde van deze speech, die loopt van verzen 1136-1230, vertelt de bode wat hij geleerd heeft van deze gebeurtenissen: niemand van de stervelingen is gelukkig (1228). Dit is een vaker voorkomend thema in Euripides, zoals ook in de Andromache naar voren komt (100).

Hierna krijgen we een korte inleiding op de kindermoord van Medea. Deze inleiding zal ik bespreken in het volgende hoofdstuk samen met de kindermoord zelf.

Seneca

De laatste lange monoloog van Medea (893-977) bestaat uit een dilemmarede van Medea en laat haar verbale dominantie van de tragedie en haar macht duidelijk zien. Boyle laat de dilemmarede lopen tot vers 977, maar na vers 957 twijfelt Medea niet meer aan haar keuze. Ik denk daarom ook dat de dilemmarede op zichzelf van 893-957 loopt.⁷¹ Verzen 893-894 kunnen als antwoord gezien worden op de vraag van de voedster. De voedster moet immers weten wat Medea wil, zodat ze de vlucht eventueel kan voorbereiden, maar dat is niet nodig. Medea stapt in deze verzen ook naar voren, om de aandacht nog meer naar zichzelf toe te trekken.

Medea

895 *Quid, anime, cessas? Sequere felicem impetum.*

Pars ultionis ista, qua gaudes, quota est?

Amas adhuc, furiose, si satis est tibi

caelebs Iason. Quaere poenarum genus

haud usitatum iamque sic temet para:

900 *fas omne cedat, abeat expulsus pudor;*

vindicta levis est quam ferunt purae manus.

895 Wat, hart, aarzel je? Volg de gelukkige aanval.

Hoe klein is dat deel van de wraak, waarover jij je verheugt?

Jij bemint nog steeds, bezetene, als Jason als ongehuwde genoeg

voor jou is. Zoek naar een soort straf

dat geenszins gebruikelijk is en bereid jij het reeds zo voor:

900 laat elk recht vallen, laat verdreven schaamte weggaan;

Straf is licht, die zuivere handen dragen.

⁷¹ Boyle, A. (2014), p. 350.

Medea is zichzelf aan het opfokken. Ze moet stoppen met twijfelen (895), wat dus ook betekent dat ze nu aan het twijfelen is over wat ze moet doen. Het kleine deel, waarover Medea zich verheugt, is het vermoorden van Creon en Creüsa. Hierdoor legt Seneca automatisch nadruk op de wraak die nog komen zal. Het vermoorden van Creon en Creüsa was maar een heel klein onderdeel van wat er nog komen gaat. Er is hier dus weer sprake van dramatische ironie: er wordt vooruitgewezen naar de kindermoord. De eerste reden waarom ze twijfelt is dat ze nog steeds liefde in haar hart voelt en hier bedoelt ze waarschijnlijk Jason mee. Tegelijkertijd wijst dit ook op de liefde voor haar kinderen. Vers 901 is een *sententia*, rechtvaardiging voor Medea: ze vindt dat ze zelf zuivere handen heeft en dus haar kinderen mag vermoorden. Daarnaast is het gebruik van *purae manus* (zuivere handen) dubbelzinnig: het kunnen de handen van Medea en de handen van haar kinderen zijn.⁷²

Medea rechtvaardigt zichzelf nog een keer in 904-905: de misdaden die ze gepleegd heeft, heeft ze alleen maar uit vroomheid en plichtsbesef gedaan. Daarna geeft ze aan dat ze toen nog maar onervaren was.

Medea

905 ... *Hoc agam et faxo sciant*
 quam levia fuerint quamque vulgaris notae
 quae commodavi scelera. Prolusit dolor
 per ista noster, quid manus poterant rudes
 audere magnum, quid puellaris furor?

910 *Medea nunc sum; crevit ingenium malis.*

905 Ik zal dit doen en ik zal ervoor zorgen dat zij weten
 hoe licht de misdaden, die ik gedaan heb, zijn geweest
 en van een hoe simpele aard. Mijn verdriet oefende
 door deze dingen, wat voor groots konden onkundige handen

⁷² Boyle, A. (2014), p. 354

durven, wat kon meisjesachtige razernij?

910 Ik ben nu Medea; mijn talent groeide door kwaden.

Medea benoemt hier nogmaals, net als in het begin van de opvoering, dat haar eerdere misdaden maar klein waren. Deze misdaden zijn niks met de misdaad die nog komen gaat: de kindermoord. Ze zegt dat ze geoefend heeft met het plegen van misdaden en dat ze daardoor Medea is geworden. Medea betekent 'de kundige'.⁷³ Deze naamspeling duidt op haar onkunde van eerst en haar kundigheid van nu. Ook kun je Medea uitleggen door 'ik de godin', dat te maken heeft met (haar toverkunsten en) het einde van de tragedie, wanneer ze op een slangengevleugelde wagen richting de hemel gaat. In verzen 911-915 vertelt Medea hoe blij ze is met de misdaden die ze gepleegd heeft, door ze allen te noemen, behalve het vermoorden van Creon en Creüsa.⁷⁴ Ze zoekt nu een nieuw soort misdaad, omdat ze in de andere misdaden al kundig was en meer van haar macht wil laten zien.

Medea

Quo te igitur, ira, mittis, aut quae perfido

intendis hosti tela? Nescioquid ferox

decrevit animus intus et nondum sibi

audet fateri. Stulta properavi nimis:

920 *ex paelice utinam liberos hostis meus*

aliquos haberet! Quidquid ex illo tuum est,

Creusa peperit. Placuit hoc poenae genus,

meritoque placuit. Ultimum magno scelus

animo parandum est. liberi quondam mei,

925 *vos pro paternis sceleribus poenas date.*

Woede, waarheen stuur jij dus, of welke wapens

⁷³ Schrijvers, P. (2013), p. 94.

⁷⁴ Misdaden die ze hier noemt: het onthoofden en in stukken snijden van haar broer, haar vader beroven van het Gulden vlies, dochters van Pelias Pelias laten vermoorden.

richt jij op de trouweloze vijand? Ik weet niet wat voor iets wilds
mijn hart besloten heeft en nog niet durft hij het aan
zichzelf te bekennen. Al te zeer dwaze, ik heb mij gehaast:

920 Och had mijn vijand maar enige kinderen van zijn concubine!
Wat ook maar vanuit hem van jou is,
heeft Creüsa gebaard. Dit soort straf beviel,
en terecht beviel de straf. De ultieme misdaad moet voorbereid
worden met een onverschrokken ziel. Kinderen, eens van mij,

925 jullie moeten boeten voor vaderlijke misdaden.

Medea zegt hier dat haar hart al besloten heeft wat het moet doen, maar dat het hart het nog niet durft te zeggen. Medea zegt dat alles wat ze had (921), nu van Creüsa is (922). Ondanks dat Creüsa niet de echte moeder van haar kinderen is, behoorden de kinderen wel aan Creüsa toe, zoals de Romeinse wet voorschrijft.⁷⁵ Vers 922-923 vormt een mooie ringcompositie, in dit geval een *epanadiplosis*.⁷⁶ Er komt hierdoor extra nadruk te liggen op het verlangen van Medea om wraak te nemen. Medea geeft aan dat ze haar laatste misdaad moet voorbereiden (923-924) en al snel wordt duidelijk wat: het vermoorden van haar kinderen (924-925). Toch begint ze te twijfelen.

Medea

*Cor pepulit horror, membra torpescunt gelu
pectusque tremuit. Ira discessit loco
materque tota coniuge expulsa redit.*

Egone ut meorum liberum ac prolis meae

930 *fundam cruorem? Melius, a, demens furor,
incognitum istud facinus ac dirum nefas
a me quoque absit. Quod scelus miseri luent?*

⁷⁵ Boyle, A. (2014), p. 358.

⁷⁶ Boyle, A. (2014), p. 359.

Scelus est Iason genitor et maius scelus

Medea mater. Occident, non sunt mei;

935 *pereant, mei sunt. Crimine et culpa carent;*

sunt innocentes, fateor – et frater fuit.

Schrik heeft mijn hart getroffen, de ledematen verstijven door ijs,
en mijn borst trilde. Woede verdwijnt van zijn plaats
en de moeder keert geheel terug nadat de echtgenote verdreven is.

Hoe kan ik het bloed van mijn kinderen en van mijn eigen

930 nageslacht vergieten? Ah, beter krankzinnige razernij,

laat die onbekende misdaad en het harde onrecht

zelfs van mij afwezig zijn. Voor welke misdaad boeten de ongelukkigen?

Hun misdaad is hun vader Jason en hun grotere misdaad

hun moeder Medea. Laten zij vergaan, zij zijn niet van mij;

935 laten zij sterven, zij zijn van mij. Zij zijn vrij van schuld en straf;

zij zijn onschuldig, ik beken het – mijn broer was het ook.

Seneca heeft dit deel van Medea's monoloog goed in elkaar gezet. Om even te laten zien wat in deze passage gebeurt, stop ik met citeren. In 936 zegt ze namelijk ook dat ze niet meer twijfelt. Als toeschouwer van de mogelijke opvoering zal je hierdoor echt geraakt worden. De twijfel is goed te voelen en te zien. Bij vers 926 kun je zelf de rillingen voelen die Medea probeert te laten zien. Je hoort door haar stem dat haar woede verdwijnt en dat ze een onzeker meisje wordt (926). Ze plaatst zichzelf als moeder boven zichzelf als echtgenote. Dit maakt haar breekbaar. Vanaf 932 probeert Medea door middel van argumenten zichzelf te overtuigen dat ze hen moet vermoorden.

Door de verschillende alliteraties in 932-936 (m, s, c, f) en de herhaling van *scelus* (misdad) komt deze passage sterker naar voren. Seneca maakt niet veel gebruik van

alliteraties, dus hij moet er een bepaalde intentie mee hebben gehad.⁷⁷ Het lijkt alsof *scelus* (misdaad) en Medea met elkaar verbonden worden door deze verschillende alliteraties. Medea probeert dan ook de band die ze met haar kinderen heeft te verbreken.⁷⁸ Door de alliteratie van de c komt er nadruk te liggen op de onschuld van de kinderen, door de alliteratie van de f komt er (nogmaals) nadruk op de onschuld van de kinderen, maar die onschuld zorgt er niet voor dat ze blijven leven; dat gebeurde immers bij haar broer ook niet.

Toch gaat Medea hierna weer twijfelen (937-944). Het publiek ziet haar huilen en Medea vraagt zich af waarom ze moet huilen. Van binnen voelt ze onrust: woede en liefde wisselen elkaar af en ze weet niet waar ze aan moet toegeven. Het publiek ziet op het podium iemand die nu eens boos is, dan weer liefde toont. *Pietas* (liefde) wordt drie keer herhaald (944-945). Het is dan ook niet gek dat Medea lijkt te kiezen voor de liefde. Direct na deze keuze roept ze de kinderen.

Medea

945 *Huc, cara proles, unicum afflictæ domus*
solamen, huc vos ferte et infusos mihi
coniungite artus. Habeat incolumes pater –
dum et mater habeat...

Hierheen, lieve kinderen, de enige troost
van mijn verwerpelijk huis, haast jullie hierheen en verbind
de ledematen die mij omhelzen. Laat jullie vader jullie ongedeerd hebben –
mits jullie moeder jullie ook heeft...

Dit is de eerste keer in deze speech dat Medea haar kinderen direct aanspreekt. De kinderen waren al op het podium, samen met de voedster, maar nu roept Medea hen bij zich. Dit betekent ook dat er enige afstand was tussen de kinderen en Medea. Medea

⁷⁷ Hine, H. (2007), p. 115

⁷⁸ Hine, H. (2007), p. 203.

begint haar zonen te knuffelen, wellicht in de hoop dat ze zichzelf van gedachte kan doen veranderen (946-947). Ondanks dit samenzijn blijft Medea denken aan Jason. Ze wil het liefst dat haar kinderen ongedeerd blijven, maar dat betekent dat ze afscheid van hen moet nemen en ermee akkoord moet gaan dat Jason wel hun kinderen ziet opgroeien. Medea geeft zelf immers ook aan dat ballingschap haar bedreigt (948) en dat er geen andere keus is. Vanaf vers 948 spreekt Medea niet meer tegen haar kinderen, maar over hen.

Medea

... rursus increscit dolor

et fervet odium, repetit invitam manum

antiqua Erinys. Ira, qua ducis, sequor.

Utinam superbae turba Tantalidos meo

955 *exisset utero bisque septenos parens*

natos tulissem. Sterilis in poenas fui.

Fratri patrique quod sat est, peperī duos.

... mijn pijn neemt opnieuw toe

en mijn haat kookt, de oude Erinys zoekt opnieuw

mijn niet willende hand. Woede, ik volg, waarheen jij leidt.

Och was er maar een menigte van de trotse dochter van Tantalus uit mijn schoot

955 *tevoorschijn gekomen en had ik maar twee keer zeven nakomelingen*

als moeder voortgebracht. Ik was onvruchtbaar voor straffen.

Ik heb twee kinderen voortgebracht, wat genoeg is voor mijn broer en vader.

Medea begint opnieuw de woede te voelen, sinds ze weer aan Jason denkt. Ze ziet vervolgens een Erinys, een wraakgodin. Er zijn twee mogelijkheden: er kan daadwerkelijk een acteur als wraakgodin op het toneel spelen, maar Medea kan ook in haar gedachten de wraakgodin zien. Als we met moderne ogen naar deze tragedie kijken, is het logischer dat Medea de wraakgodin beschrijft en het daarbij laat, maar

de mogelijkheid bestaat dat de wraakgodin toch door een acteur gespeeld werd.⁷⁹ Zelf denk ik dat Medea hier de Erinys als beeldspraak gebruikt en haar niet daadwerkelijk ziet. Door de beschrijving zo levendig te maken, krijgen wij genoeg mee door Medea's gezichtsuitdrukkingen en haar rede. Door Niobe aan te halen, zou Medea kunnen proberen aan te tonen dat zij zelf gestraft moet worden en daarom haar kinderen moet vermoorden. Medea had liever gewild dat ze veertien kinderen had gehad; dan is de wraak groter. Het is mogelijk dat Seneca gehoord heeft van een versie van Medea, waarin ze veertien kinderen had.⁸⁰ Toch zijn twee kinderen voor Medea meer dan genoeg; met hen kan ze namelijk haar vader en haar broer wreken (957). Medea twijfelt hierna niet meer over het vermoorden van haar kinderen. Dit plan zal ze snel in de opvoering uitvoeren en de voltrekking van de kindermoord zal in het volgende hoofdstuk besproken worden.

⁷⁹ Hine, H. (2007), p. 204-205.

⁸⁰ Hine, H. (2007), p. 204.

Vergelijking

Om de twee dilemmaredes op een goede manier te vergelijken, heb ik bij beide tragedies een schema gemaakt van hoe de rede verloopt.

Euripides' <i>Medea</i>	Medea's gedachte	Seneca's <i>Medea</i>	Medea's gedachte
Regels 1040-1045	Ik zie mijn kinderen en mijn wraaklust is weg, ik kan het niet. Ik neem ze mee.	Regels 893-910	Het begin is er, de wraak moet nog groter. Alles wat ik misdaan heb, was uit plicht en klein. Ik was onervaren, maar nu ben ik Medea.
Regels 1046-1048	Waarom zal ik mijzelf twee keer zoveel pijn doen als hun vader? Ik laat mijn plannen gaan.	Regels 911-915	Ik ben blij met de misdaden die ik heb gepleegd en ik heb goede ervaring opgedaan in het plegen van misdaden.
Regels 1049-1056	Wat is er mis met mij? Wil ik uitgelachen worden en mijn vijanden vrijuit laten gaan? Ik moet hen vermoorden. Ik stuur mijn kinderen naar huis (ze blijven staan). Ik zal niet verslappen.	Regels 916-925	Mijn kinderen behoren nu toe aan een nieuwe vrouw, hun vader heeft een misdaad gepleegd, dus ik moet de laatste misdaad volbrengen: mijn kinderen vermoorden.
Regels 1057-1064	Nee, geef ze genade, dood ze niet. Ze kunnen je blijdschap geven, waar je heen gaat. Nee, ik laat mijn kinderen niet achter bij de gruwelijke vijand. Aangezien ze dood moeten, zal ik hen vermoorden.	Regels 926-932	Nee, ik moet ze niet vermoorden.
Regels 1065-1067	Creüsa sterft ook; er kan niks meer aan gedaan worden.	Regels 933-936	Zij zijn schuldig, omdat ze Jason als vader en mij als moeder hebben. Daarom moet ik hen doden, maar nee, ik moet ze niet doden, want ze zijn onschuldig, ook al was mijn broer dat ook.

Regels 1068-1075	Ik wil afscheid van mijn kinderen nemen die ik ga doden. Ik geef ze een knuffel en ik raak ze aan.	Regels 937-947	Ik word uiteengescheurd door woede en liefde, maar liefde neemt de overhand. Ik omhels mijn kinderen.
Regels 1076-1080	Jullie moeten gaan kinderen, ik kan niet langer naar jullie kijken, want het doet me pijn. Mijn woede neemt de overhand en ik moet dit doen.	Regels 947-957	Ik raak ze kwijt, dus Jason moet ze ook kwijtraken. De woede in mij neemt de overhand. Had ik maar meer kinderen om mijn wraak beter te kunnen uitvoeren; ik heb twee zonen; voor broer en vader is dat genoeg.

Euripides en Seneca slaan allebei een ander pad in. In Euripides verslapt Medea direct door het zien van haar kinderen. Ze wil zichzelf niet twee keer zoveel pijn doen als Jason, ze wil niet uitgelachen worden en ze wil haar vijanden niet vrijuit laten gaan. Ze komt tot het inzicht dat haar kinderen haar plezier kunnen geven als ze hen meeneemt, maar dan kunnen haar vijanden haar kinderen nog pijn doen en dat wil ze niet, dus het zelf vermoorden van de kinderen is de beste optie. Ze neemt afscheid en stuurt ze haar kinderen het huis in, omdat ze niet langer naar hen wil kijken en ze geeft toe dat haar woede haar verstand beheerst.

Seneca's Medea wisselt tussen woede en liefde en ze probeert rationeel te denken. Medea begint dan, in plaats van het kijken naar haar kinderen, te kijken naar de misdaden die ze al gepleegd heeft. Deze misdaden heeft ze naar eigen zeggen uit plicht gedaan en ze is er blij mee, want ze is nu eindelijk Medea geworden. Dan denkt ze aan Creüsa, aan wie haar kinderen nu toebehoren en aan Jason, die een misdaad gepleegd heeft. Dit zijn voor Medea redenen om hen te vermoorden. Toch begint ze te twijfelen en wil ze niet vermoorden. Ze acht hen enerzijds schuldig, want ze hebben Jason en Medea als ouders, maar ze acht hen anderzijds onschuldig. Medea's broer was ook onschuldig, maar die heeft Medea ook vermoord, dus dat is geen goede reden om haar kinderen niet te vermoorden. Medea voelt liefde en woede in zich, maar liefde neemt de overhand. Ze besluit haar kinderen te omhelzen en ziet in dat ze hen sowieso

kwijtraakt. Jason moet hen ook kwijtraken, dus moet zij hen vermoorden. Het vermoorden van mijn kinderen is genoeg om haar broer en vader te wreken.

Hieruit blijkt dat de motieven om haar kinderen te vermoorden in beide tragedies verschilt. In Euripides wil ze zichzelf niet twee keer zoveel pijn doen als Jason, wil ze niet uitgelachen worden en wil ze haar vijanden niet vrijuit laten gaan, terwijl in Seneca de kindermoord een manier vormt voor Medea om zichzelf te zijn en te worden. Ze vindt dat ze geen onrecht begaat, omdat Jason haar verraden heeft en omdat de kinderen nu aan een andere vrouw toebehoren, dus zijn de kinderen niet meer van haar. Ze raakt ze hoe dan ook kwijt en het is een manier om haar broer en vader te wreken.

De kindermoord

Euripides

Medea heeft gezegd dat zij haar kinderen moet vermoorden (1240-1242). Ze moedigt zichzelf aan om af te maken wat ze begonnen is.

Medea

- ἄγ', ὦ τάλαινα χεῖρ ἐμή, λαβὲ ξίφος,
1245 λάβ', ἔρπε πρὸς βαλβίδα λυπηρὰν βίου,
καὶ μὴ κακισθῆς μηδ' ἀναμνησθῆς τέκνων,
ὥς φίλταθ', ὥς ἔτικτες, ἀλλὰ τήνδε γε
λαθοῦ βραχεῖαν ἡμέραν παίδων σέθεν
κᾶπειτα θρήνει· καὶ γὰρ εἰ κτενεῖς σφ', ὅμως
1250 φίλοι γ' ἔφυσαν· δυστυχὴς δ' ἐγὼ γυνή.
Kom, o ellendige hand van mij, grijp het zwaard,
1245 grijp het, begeef je naar de pijnlijke eindstreep van het leven,
en gedraag je niet laf, denk noch aan je kinderen,
dat ze dierbaar waren, dat jij hen baarde, maar voor deze
korte dag, vergeet jouw kinderen
en jammer later: want zelfs als je hen dood, ze
1250 waren toch geliefd: ik ben een ongelukkige vrouw.

Medea wil haar kinderen niet vermoorden en dat is duidelijk te zien in wat ze zegt. Het publiek zal haar droevige klank horen bij het uitspreken van deze verzen, waarin verschillende woorden van 'ellende' voorkomen. Om de daad te voltrekken, zegt Medea dat ze voor nu even niet aan haar kinderen moet denken; anders zou ze immers te veel liefde voelen om de kindermoord te voltooien. Na het uitspreken van deze verzen verlaat ze het podium, voor het eerst sinds ze opgekomen is. Dit geeft een groot

dramatisch effect: het belang van haar exit wordt gezien en werkt naar de climax, het vermoorden van haar kinderen toe.

Het vermoorden van haar kinderen kan niet op het podium gebeuren, omdat dat in Griekse tragedies niet gedaan werd. Daardoor volgt er nu een bijzondere scene, namelijk een koorlied, waarin ook de kinderen van Medea spreken. Het koor roept de goden op om haar niet haar kinderen te laten vermoorden. Het publiek hoort vervolgens dat de kinderen jammeren en het uitschreeuwen van angst, maar hen niet zien, want ze zijn in het huis van Medea.

Kind A

1271 οἴμοι, τί δράσω; ποῖ φύγω μητρὸς χέρας;

Kind B

1272 οὐκ οἶδ', ἄδελφε φίλτατ' ὀλλύμεσθα γάρ.

Kind A

1271 Wee mij, wat zal ik doen? Waarheen ontvlucht ik de handen van mijn moeder?

Kind B

1272 Ik weet het niet, zeer geliefde broer: wij zullen immers sterven.

Omdat het publiek nu alleen de kinderen hoort zuchten van angst, ontstaat er een gevoel van medelijden voor de kinderen en een gevoel van treurnis. Het koor vraagt de kinderen of het hen moet helpen. De kinderen willen dat heel graag.

Kind A

1277 ναί, πρὸς θεῶν, ἀρήξατ' ἐν δέοντι γάρ.

Kind B

1278 ὥς ἐγγὺς ἤδη γ' ἐσμὲν ἀρκύων ξίφους.

Kind A

1277 Ja, bij de goden, help ons: want het is nu op het juiste tijdstip.

Kind B

1278 Hoe dichtbij wij zijn bij het gevaar van het zwaard.

Het koor schrikt bij deze woorden en weet dat het al te laat is om de kinderen nog te kunnen redden. Het koor blijft dus machteloos staan en maakt het koorlied over de wrede daad af. Intussen vermoordt Medea haar kinderen eigenhandig. Dan komt Jason aangesneld, die zijn kinderen wil komen redden (1303). Hij vraagt het koor of Medea er nog is, aangezien ze moet boeten voor de koningsmoord (1294-1295) Toch geeft hij aan dat hij haar niet vreest, maar wel voor het leven van zijn kinderen (1301). Het koor zegt tegen hem dat hij zich nog niet van zijn leed bewust is: Jason vraagt of Medea hem dan ook wil vermoorden. Het koor antwoordt dat de kinderen dood zijn.

Koor

παῖδες τεθνᾶσι χειρὶ μητρῶα σέθεν.

Jason

1310 οἴμοι, τί λέξεις; ὥς μ' ἀπώλεσας, γύναι.

Koor

Jouw kinderen zijn dood door hun moeders hand.

Jason

1310 Wee mij, wat zeg je? Hoe jij mij hebt gedood, vrouw.

Jason is helemaal verstomd en kan het nog niet geloven. Jason geeft aan dat hij nu vermoord is door dit nieuws. Zijn vraag, of Medea hem dan ook wil vermoorden, wordt beantwoord, maar niet zoals hij het verwacht had. Jason gebiedt zijn dienaren vervolgens om de deuren van de poort open te doen, zodat hij zijn kinderen kan zien en Medea kan straffen (1314-1316). Dan verschijnt Medea boven het dak van haar huis op een gevleugelde wagen. Naast haar liggen de dode kinderen. Jason houdt vervolgens een rede, waarin hij boos, maar tegelijkertijd verdrietig, de wreedheid van Medea uiteenzet (1323-1350). Op het einde van deze rede spreekt hij een vloek uit over

Medea en gebiedt haar te gaan (1346). Daarna betreurt hij zijn dode kinderen (1347-1350). Het raken van Jason's hart geeft Medea veel genot, ondanks de dood van haar kinderen (1360). Jason en Medea maken vervolgens nog ruzie over wie de schuldige is en Medea en Jason komen tot de conclusie dat ze elkaar haten (1374-1375). Jason vraagt of hij zijn kinderen mag begraven (1377), maar Medea geeft aan dat ze hen naar Hera's tempel zal brengen (1379) en zal wonen bij koning Aegeus (1384-1385). Jason wordt nogmaals boos, maar probeert zich vervolgens in te houden, omdat hij nog een laatste verzoek heeft: een kus geven aan zijn kinderen en hen omhelzen (1399-1400).

Uiteraard weigert Medea dit te geven aan hem en ze laat de wagen opstijgen na vers 1404. Jason bidt vervolgens tot Zeus.

Jason

1405 Ζεῦ, τὰδ' ἀκούεις ὥς ἀπελαυνόμεθ'

οἷά τε πάσχομεν ἐκ τῆς μυσαρᾶς

καὶ παιδοφόνου τῆσδε λεαίνης;

1405 Zeus, hoor jij deze dingen dat ik word weggejaagd

en hoedanig wij lijden door die afschuwelijke

en kindermoordende leeuw

Jason roept tot de goden, met als achterliggende gedachte waarom ze dit hebben laten gebeuren. Hij roept vervolgens dat Medea hem niks meer toelaat en wenst dat hij nooit kinderen had gekregen; dan had hij ze ook niet dood in Medea's handen gezien.

De tragedie eindigt met een moraal van het koor, wat gebruikelijk was voor Griekse tragedies. Het koor geeft aan dat er onverwachte gebeurtenissen kunnen plaatsvinden, als goden dat willen.

Seneca

Medea heeft besloten dat ze haar kinderen gaat vermoorden, mede omdat ze daarmee haar broer en vader denkt te kunnen wreken.

Medea

Quonam ista tendit turba Furiarum impotens?

Quem quaerit aut quo flammeos ictus parat,

960 *aut cui cruentas agmen infernum faces*

intentat? Ingens anguis excusso sonat

tortus flagello. Quem trabe infesta petit

Megaera? Cuius umbra dispersis venit

incerta membris? Frater est, poenas petit.

965 *Dabimus, sed omnes. Fige luminibus faces,*

lania, perure. Pectus en Furiis patet.

Discedere a me, frater, ultrices deas

manesque ad imos ire securas iube.

Mihi me relinque et utere hac, frater, manu

970 *quae strinxit ensem. Victima manes tuos*

placamus ista...

Waarheen snelt die teugelloze menigte Furiën?

Wie zoekt zij of voor wie bereidt ze vurige aanvallen voor,

960 of wie bedreigt die stoet doden met bloedige

fakkels? Een enorme gedraaide slang sist nadat een zweep

naar beneden gesmeten is. Wie zoekt de vijandige Megaera

met haar fakkel? Wiens schim komt onzeker met

verspreide ledematen? Het is mijn broer, hij zoekt wraak.

965 Ik zal die wraak geven, maar allen. Richt fakkels op mijn ogen,

verscheur en verbrand mij helemaal. Kijk mijn borst staat open voor de Furiën.

Beveel de wraakgodinnen van mij weg te gaan, broer

en onbezorgd naar de diepste schimmen te gaan.

Laat mij over aan mijzelf en broer, gebruik deze hand,

970 die het zwaard getrokken heeft. Jouw schim breng ik tot rust
met dit offer...

De Furiën en de geest van Absyrtus betreden ofwel het podium, of Medea denkt dat ze dat doen (958).⁸¹ Het effect is in beide gevallen hetzelfde; als de Furiën niet op het podium staan, dan kan het publiek dit heel goed inbeelden door de levendige beschrijving die Medea geeft. Als ze wel op het podium staan, dan kan het publiek de Furiën zien. Deze Furiën hebben elk een fakkel in hun hand en minstens een van hen moet een zweep hebben. De slang en een zweep behoren ook als wapens toe aan de Furiën.⁸² Daarnaast loopt de geest van Absyrtus onrustig over het podium. Medea zegt dat ze zich overgeeft aan de Furiën (965-966) en begint te spreken tegen Absyrtus. Ze vraagt hem de wraakgodinnen te laten gaan en onbezorgd terug te keren naar de onderwereld. Nu blijkt ook dat Medea een zwaard in haar handen heeft, omdat ze die getrokken heeft, maar het is niet duidelijk hoe en wanneer ze die bij zich had. Ze offert haar eerste kind (971), waarna ze een geluid hoort.

Medea

... *Quid repens affert sonus?*

Parantur arma meque in exitium petunt.

Excelsa nostrae tecta conscendam domus

caede incohata. Perge tu mecum comes.

975 *Tuum quoque ipsa corpus hinc mecum aveham.*

Nunc hoc age, anime. Non in occulto tibi est

perdenda virtus. Approba populo manum.

⁸¹ Er zijn geestscènes in zes van de acht tragedies van Seneca. In twee tragedies moeten ze daadwerkelijk als acteur op het podium zijn geweest, omdat ze spreken (Boyle, A. (2014), p. 367).

⁸² Boyle, A. (2014), p. 368.

Wat veroorzaakt een plotseling geluid?

De wapens worden voorbereid en zij zoeken mij om te doden.

Laat ik de hoge daken van ons huis beklimmen,
omdat het bloedbad begonnen is. Ga verder met mij, metgezel.

975 Ik zal ook zelf jouw lichaam hiervandaan wegvoeren.

Doe dit nu, hart. Niet moet jouw moed in het geheim door jou
verspild worden. Bewijs aan het volk jouw hand.

Medea hoort een geluid en denkt dat de Corinthiërs eraan komen (971). Ze weet nog niet dat Jason ook komt. Ze zegt ook dat ze haar huis zal beklimmen. Ze zegt tegen haar nog levende zoon dat ze met haar mee moet gaan (974). Haar andere zoon wil ze zelf optillen en meenemen naar boven (975). Daarnaast gebiedt ze zichzelf geen uitstel te zoeken (976) en het volk te laten zien wat ze kan (977). Hierna verlaat ze het podium met haar zonen, van wie een in haar armen ligt. Ook de voedster verlaat het podium. Hierna betreedt Jason het podium samen met een aantal soldaten om Medea gevangen te nemen en haar huis af te breken (980-981). Hij weet op dit moment nog niet dat ze al een zoon vermoord heeft en ziet Medea ook nergens, want die begeeft zich naar het dak.

Er volgt een dialoog tussen Medea en Jason. Medea begint te spreken, zodra ze op het dak staat (982). Ze spreekt nu nog niet direct tegen Jason, want hij ziet haar pas als hij vers 995 uitspreekt. Medea zelf is zich er wel van bewust dat er een menigte staat. Het is niet bekend of ze Jason ziet of niet. Medea begint enthousiast haar vreugde te delen, maar ze is nog niet klaar met haar wraak. Dan slaat haar stemming over in twijfel en verdriet.

Medea

... Vade, perfectum est scelus;

vindicta nondum: perage, dum faciunt manus.

Quid nunc moraris, anime? Quid dubitas? Potens

iam cecidit ira? Paenitet facti, pudet.

990 *Quid, misera, feci? Misera? Paeniteat licet,*

feci. Voluptas magna me invitam subit,

et ecce crescit. Derat hoc unum mihi,

spectator iste. Nil adhuc facti reor:

quidquid sine isto fecimus sceleris perit.

... Ga voort, de misdaad is voltooid;

de wraak nog niet; voltooi het, terwijl je handen het bewerkstelligen.

Waarom treuzel je nu, hart? Waarom twijfel je? Is de machtige woede

reeds afgenomen? Ik heb berouw over de daad, ik schaam me.

990 *Waarom, ongelukkige, heb ik het gedaan? Ongelukkige? Ook al heb ik berouw,*

ik heb het gedaan. Een groot genot nadert mij, de onwillige,

en kijk hij groeit. Ik meen dat er tot nu toe niets gedaan is:

wat ook maar voor misdaad ik zonder hem heb gedaan, verval.

Medea zegt dat ze de wraak nog niet voltooid heeft; ze heeft immers nog maar één kind vermoord. Ze schaamt zich voor haar misdaad en vraagt zich af waarom ze het gedaan heeft. Zodra ze Jason ziet (992), begint ze weer vrolijk te worden. Door voor zijn ogen haar wraak te voltooien, groeit haar plezier. Ze is ook van mening dat ze geen misdaad gepleegd heeft, omdat hij het niet gezien heeft. Daarna ziet Jason haar (995) en vraagt om het vuur dat de stad bedreigt naar haar huis verplaatst kan worden zodat ze door haar eigen vuur sterft. Dan spreekt Medea direct tegen Jason. Ze spreekt op de manier van een heerser tegen Jason.

Medea

... Congere extremum tuis

natis, Iason, funus ac tumulum strue.

Coniunx socerque iusta iam functis habent

1000 *a me sepulti; natus hic fatum tulit,*

hic te vidente dabitur exitio pari.

... Breng de laatste brandstapel bijeen voor jouw

kinderen, Jason, en richt een grafheuvel op.

Jouw echtgenote en schoonvader hebben reeds de laatste eer voor de

1000 gestorvenen en zij zijn door mij begraven; deze zoon heeft zijn lot gedragen,
deze zal terwijl jij kijkt verschaft worden aan een vergelijkbare dood.

Medea benoemt nog kort even dat zij degene is die verantwoordelijk is voor de dood van Jasons nieuwe vrouw en schoonvader. Daarna laat ze aan Jason de dode zoon zien (1000), die ze in de lucht optilt, en zegt tegen hem dat de ander voor zijn ogen gedood zal worden. De andere zoon wijst ze waarschijnlijk ook aan. Vervolgens vraagt Jason aan haar om hun zoon te sparen; hij noemt zichzelf schuldig en biedt zich aan om te worden gedood. Daarnaast vraagt hij om medelijden en vraagt Medea de daad te voltooien.

Jason

Iam perage coeptum facinus, haut ultra precor,

1015 *moramque saltem supplicis dona meis.*

Medea

Perfruere lento scelere, ne propera, dolor.

Meus dies est: tempore accepto utimur.

Jason

Infesta, memet perime...

Medea

... *Misereri iubes.*

Bene est, peractum est. Plura non habui, dolor,

1020 *quae tibi litarem. Lumina huc tumida alleva,*

ingrate Iason. Coniugem agnoscis tuam?

Sic fugere soleo. Patuit in caelum via.

*Squamosa gemini colla serpentes iugo
summissa praebent. Recipe iam natos, parens.*

1025 *Ego inter auras aliti curru vehar.*

Jason

Per alta vade spatial sublimi aetheris.

Testare nullos esse, qua veheris, deos.

Jason

Voltooi reeds de begonnen misdaad, meer smee ik niet,

1015 bespaar mij tenminste het uitstel van mijn straffen.

Medea

Geniet volop van de langzame misdaad, haast je niet, pijn.

Het is mijn dag: wij gebruiken de ontvangen tijd.

Jason

Vijandige, verwoest mij toch.

Medea

Jij beveelt medelijden te hebben.

Het is goed, het is voltooid. Niet had ik meer dingen, pijn,

1020 die ik jou kon opdragen. Til jouw zwellende ogen op,
ondankbare Jason. Herken je jouw echtgenote?

Zo ben ik gewoon te vluchten. De weg in de hemel stond open.

Twee slangen verschaffen hun geschubde nekken onderdanig
aan het juk. Ontvang nu de zonen, vader.

1025 Ik zal rijden op mijn wagen met vleugels tussen de wind.

Jason

Ga door de hoge ruimtes van de oprijzende wind.

Toon aan dat er geen goden zijn, waarheen jij rijdt.

Jason ziet in dat hij geen schijn van kans meer maakt en vraagt Medea of ze de daad kan voltooien. Medea geeft aan dat ze tijd heeft gekregen voor dat uitstel en dat ze die

graag benut (1016-1017). Jason vraagt nogmaals gedood te worden (1018), maar Medea wil hem dat plezier niet geven. De wraak is immers veel gruwelijker als ze hem laat leven. Wel komt Medea Jason tegemoet door haar zoon te vermoorden (1018). Na haar zoon vermoord te hebben voor Jasons ogen, gebiedt Medea hem om met zijn gezwollen (waarschijnlijk door het huilen) ogen naar haar te kijken. In 1024 gooit Medea de kinderen naar beneden, richting Jason, of ze impliceert dat ze hen laat liggen op het dak. Het eerste is waarschijnlijker, omdat dat beter in Seneca's stijl past. Jason eindigt het toneelstuk met het zeggen dat er geen goden zijn, waar Medea is. Zo sluiten de goden als laatste woord de tragedie af. Hierdoor ontstaat er een ringcompositie, want de goden begonnen het toneelstuk ook.

Vergelijking

De climax, de kindermoord, en de gevolgen daarvan komen bij beide auteurs anders naar voren en daarom hebben beide tragedies ook een ander effect op het publiek. Waar het bodeverhaal in Euripides na de dilemmarede van Medea komt, komt het bodeverhaal in Seneca voor de dilemmarede van Medea. Dit resulteert erin dat in Euripides Medea in haar dilemmarede een uitspraak doet over Creüsa, die dan op dat moment haar geschenk draagt, waartoe ze besluit dat er geen weg meer terug is. Na het lange bodeverhaal in Euripides en de raad van de bode aan Medea om te vluchten, moedigt Medea zichzelf aan om haar kinderen te vermoorden. De kindermoord gebeurt in Medea's huis, want dit gebeurt in een Griekse tragedie niet op het toneel. De kinderen schreeuwen angstkreten, die het publiek kan horen. Hierdoor krijgt het publiek medelijden met de kinderen. Ze worden vervolgens met een zwaard vermoord. In Seneca gaat Medea direct na haar dilemmarede over op het vermoorden van het eerste kind, die ze doodt met een zwaard. Dit gebeurt op het toneel, wat voor het publiek een gruwelijk schouwspel moet zijn geweest. De kinderen praten niet, zodat er meer nadruk op Medea en haar innerlijk komt te liggen; minder op de kinderen.

Direct nadat Medea haar kinderen heeft vermoord, komt Jason rennend naar het huis van Medea toe. Hij is zich van geen kwaad bewust en wil haar straffen. Toch vermoedt hij iets, want hij maakt zich zorgen om zijn kinderen. Zijn motief om te komen is dan ook het redden van zijn kinderen en als het voor hem meezit het straffen van Medea. Nadat Jason gehoord heeft dat zijn kinderen al dood zijn, gebiedt hij zijn dienaren het huis open te maken, zodat hij Medea kan straffen; maar die zit inmiddels al op een gevleugelde wagen boven het dak. Jason en Medea eindigen in ruzie; Medea laat Jason haar kinderen niet meer aanraken, want ze neemt hen zelf mee naar Hera's tempel en ze kan vredig gaan wonen bij Aegeus. In Seneca vermoordt Medea één kind voordat Jason komt aanrennen. Wanneer ze haar kind vermoord heeft, hoort Medea lawaai en ze vermoedt dat de Corinthiërs eraan komen om haar te straffen. Ze is nog niet klaar

met haar wraakplan, dus besluit ze naar het dak van haar huis te gaan, waar ze gaat zitten op een wagen die door slangen voortgetrokken wordt. Intussen komt Jason aanlopen, die uit is op wraak en Medea wil straffen, maar hij kan haar niet vinden en vraagt zijn dienaren om het huis open te breken. Medea glundert bij het zien van Jason en toont hem eerst het dode kind; vervolgens vermoordt Medea haar andere kind langzaam voor de ogen van Jason. Dit is veel gruwelijker dan in Euripides. Medea wil in Seneca iets anders dan in Euripides: in Seneca is ze bezig met haar leven omdraaien. Ze is bezig om haar maagdelijkheid symbolisch terug te winnen, om geen moeder en echtgenoot meer te zijn. Dit is dan ook de reden dat ze haar kinderen voor de voeten van Jason werpt; ze wil immers niets meer met Jason of haar kinderen te maken hebben. In Seneca eindigt de opvoering met enkele woorden van Jason, zonder dat we weten wat er met Medea gebeurt; dit is immers niet verteld door het koor. In Euripides wordt de tragedie afgesloten door het koor, die een moraal aan het verhaal geeft.

Er zijn dus verscheidene elementen aan te wijzen die verschillen in beide tragedies. Medea's motief in Euripides is het straffen van Jason om haar wraakplan te voltooien. Medea's motief in Seneca is haar maagdelijkheid terug verwerven en uiteraard Jason straffen. De kinderen worden bij Euripides achter het toneel vermoord, nadat ze iets gezegd hebben. In Seneca spreken de kinderen helemaal niet en beide kinderen worden voor de ogen van het publiek vermoord. Jasons motief in Euripides is het redden van zijn kinderen, in Seneca het straffen van Medea. Wanneer Jason in Euripides aankomt bij het huis van Medea, krijgt hij te horen dat zijn kinderen al dood zijn, terwijl in Seneca hij eerst Medea te zien en te horen krijgt alvorens hij weet dat één kind nog levend is, de andere dood. In Euripides neemt Medea haar kinderen mee, maar in Seneca, na het vermoorden van het ene kind voor de ogen van Jason, gooit Medea haar kinderen voor de voeten van Jason.

Er gebeurt in de laatste scènes van beide tragedies veel. Het publiek krijgt te maken met enerzijds, in Euripides, een Medea, die door hulp van Aegeus haar wraakplan kan voltooien, om Jason pijn te doen, en anderzijds met een Medea, in Seneca, die zonder hulp haar wraakplan weet te voltooien. De tragedie van Seneca

komt veel gruwelijker over en heeft waarschijnlijk een ander effect bereikt dan de tragedie van Euripides. In Seneca wordt het publiek achtergelaten met vragen, want ze weten niet wat er met Medea gebeurt, die in hun ogen gruweldaden heeft begaan. In Euripides weten ze wel wat er met Medea gebeurt, dus kunnen ze meer rust vinden.

Conclusie

In deze bachelorscriptie is getracht de volgende onderzoeksvraag aan de hand van drie verschillende onderdelen te beantwoorden.

Op welke manier verschilt de opbouw rondom de kindermoord in de *Medea* van Seneca ten opzichte van de gelijknamige Griekse tragedie van Euripides?

Er is gekeken naar de plotontwikkeling, naar de dilemmarede en de kindermoord zelf in beide antieke tragedies. Er zijn veel overeenkomsten te vinden, maar er zijn ook een hoop verschillen.

Seneca's tragedie is ten eerste al veel korter dan Euripides' tragedie, mede doordat Aegeus niet voorkomt in Seneca, die meer nadruk legt op Medea's toverkunsten. Medea is in Seneca een machtiger en besluitvaardiger figuur dan in Euripides en dat maakt de opening van Seneca's tragedie duidelijk. Hij laat de tragedie door Medea, die direct haar wraakplannen uiteenzet, beginnen, terwijl in Euripides het stuk wordt geopend door de voedster en de wraakplannen pas veel later aan bod komen. Seneca heeft een huwelijkslied in zijn tragedie opgenomen, terwijl deze niet voorkomt in Euripides. In Euripides krijgt Medea steun van het koor, terwijl ze in Seneca geen steun hoeft te verwachten. Seneca's Jason heeft Medea uit angst verlaten, terwijl Euripides' Jason aan zichzelf denkt. In Euripides wordt Medea samen met haar kinderen verbannen, terwijl in Seneca de kinderen niet verbannen worden. In Seneca komt een bode in twaalf regels vertellen dat het paleis is afgebrand en dat het vuur zich verspreidt, in Euripides telt dit bodeverhaal maar liefst 109 regels om hetzelfde uit te drukken.

Uit beide dilemmaredes blijkt dat Medea's motieven in beide tragedies verschillen. In Euripides wil Medea niet uitgelachen worden en ze wil haar vijanden niet vrijuit laten gaan. Aan de andere kant breekt ze direct bij het zien van haar kinderen en kost het haar meer moeite om tot het inzicht te komen dat ze wel haar

kinderen moet vermoorden. In Seneca vormt de kindermoord voor Medea een manier om zichzelf te worden en te zijn. Medea in Seneca denkt veel rationeler na en probeert haar keuzes te rechtvaardigen. Jason heeft haar verraden, haar kinderen behoren nu toe aan een andere vrouw en ze ziet in dat ze haar kinderen hoe dan ook kwijtraakt. Daarom moet Jason hen ook kwijtraken en zo kan ze haar broer en vader wreken. In beide tragedies leeft het publiek mee met de keuze die Medea moet maken. Beide tragedies hebben een dergelijke plotopbouw laten zien, dat de keuze voor het publiek niet onverwachts en vreemd is.

De kindermoord zelf verschilt heel erg in beide tragedies, met name omdat de plotopbouw in beide tragedies naar iets anders lijkt toe te werken. De kinderen, nadat ze angstkreten uitgeschreeuwd hebben, worden in Euripides achter het toneel vermoord. In Seneca spreken de kinderen helemaal niet en beide kinderen, van wie een voor de ogen van Jason wordt vermoord, worden voor de ogen van het publiek vermoord. In Euripides komt Jason naar het huis van Medea om zijn kinderen te redden, maar in Seneca lijkt zijn motief meer te neigen naar het straffen van Medea. In Euripides krijgt hij te horen dat hij te laat is en in Seneca is hij ook te laat, maar kan een kind nog in leven zien. Als het eindgesprek tussen Medea en Jason is afgelopen, neemt Medea in Euripides de kinderen mee, in Seneca gooit ze hen voor de voeten van Jason. In Euripides weet het publiek wat er met Medea gaat gebeuren, maar in Seneca is er een open einde, waardoor het publiek achtergelaten wordt met vragen.

Het is duidelijk geworden dat beide tragedies heel anders in elkaar zitten. Motieven en doelen verschillen in beide tragedies, waardoor een ander plot nodig is. Daarnaast komt de tragedie van Seneca veel gruwelijker over dan de tragedie van Euripides, mede doordat ze de kindermoord op het podium uitvoert. Deze gruwelijkheid past bij alle tragedies van Seneca, maar hij bereikt er wel een ander effect mee dan Euripides op het publiek, omdat het publiek bij het zien van de tragedie van Seneca vol angst zit te kijken, bij het zien van de tragedie van Euripides vol medelijden zit te kijken.

Er zijn verschillende aspecten naar voren gekomen, maar dit maakt het onderzoek nog niet compleet. In vervolgonderzoek zou het goed zijn om te kijken naar de rol van de Furiën en Absyrtus in de tragedie van Seneca ten opzichte van de tragedie van Euripides, die deze figuren helemaal niet laat voorkomen. Daarnaast zou het interessant zijn om de koorliederen grondig te bekijken, om te kijken hoe die invloed hebben op de plotontwikkeling. Dit is interessant omdat het koor in beide tragedies anders over Medea denkt.

Bibliografie

Primaire literatuur

Euripides, *Medea*

Page, D.L. (2001). *Euripides Medea*. Oxford.

Seneca, *Medea*

Boyle, A. (2014). *Seneca Medea*. Oxford.

Secundaire literatuur

Abrahamsen, L. (1999). Roman Marriage Law and the Conflict of Seneca's "Medea". *Quaderni Urbinati Di Cultura Classica* 62(2), 107-121.

Boyle, A. (2014). *Seneca Medea*. Oxford.

Cleasby, H. (1907). The Medea of Seneca. *Harvard Studies in Classical Philology* 18, 39-71.

Dunkle, J. (1969). The Aegeus Episode and the Theme of Euripides' Medea. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 100, 97-107).

Guastella, G. (2001). Virgo, Coniunx, Mater: The Wrath of Seneca's Medea. *Classical Antiquity* 20(2), 197-220.

Hine, H. (2007). *Seneca Medea*. Warminster.

Hopman, M. (2008). Revenge and Mythopoiesis in Euripides' "Medea". *Transactions of the American Philological Association* (1974-) 138(1), 155-183.

Kohn, T. (2013). *The Dramaturgy of Senecan Tragedy*. Ann Arbor.

Kovacs, D. (1994). *Cyclops. Alcestis. Medea*. Harvard.

Most, G., Griffith, M. & Taplin, O. (2015). *Medea*. Chicago.

Nikolaidis, A. (1985). Some Observations on Ovid's Lost "Medea". *Latomus* 44(2), 383-387.

Page, D.L. (2001). *Euripides Medea*. Oxford.

Schrijvers, P. (2014), *Seneca Medea, Phaedra, Trojaanse vrouwen*. Groningen.

Afbeeldingen

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/57/Charles_Andr%C3%A9_van_Loo_-_Jason_and_Medea%2C_1759.jpg. Laatst geraadpleegd op 19 december 2017.